

2024

INFORMES EN CONTRAST

35 TURISME RESPONSABLE

ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

Experiències i propostes per a un turisme memorial a Barcelona

RAÜL VALLS I CARLA IZCARA

INFORMES EN CONTRAST
35

**On el turisme i la memòria es toquen.
Experiències i propostes per a un turisme memorial
a Barcelona**

Raül Valls i Carla Izcara

Alba Sud Editorial
Sèrie Informes en Contrast, núm. 35, 2024

Aquest informe es publica en el marc del projecte "Turisme i memòries a la ciutat de Barcelona", executat per Alba Sud amb el suport de Barcelona Activa – Impulsem el que fas, convocatòria 2023.

Del text:
Raül Valls i Carla Izcara

D'aquesta edició:
Alba Sud Editorial
info@albasud.org
www.albasud.org

Diseny gràfic: [Sauló, Vinyes i Pins SCCL](#)
Imatge de portada: Arxiu Nacional de Catalunya.
Extreta de memoriabcn.cat
Barcelona, 2024
ISBN: 978-84-09-67563-0

Raül Valls

Llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universitat Autònoma de Barcelona. És activista de la memòria històrica a Catalunya i tècnic en investigació a Alba Sud. Entre les seves publicacions més recents destaquen: [TURISMESS: Economia social i solidaria i turisme a Catalunya](#) (en coautoria amb Carla Izcara, Alba Sud Editorial, núm. 31, 2024); [Guia per la gestió turística de la xarxa d'espais de memòria](#) (en coautoria amb Gema Martínez-Gayo, Informes en contrast núm., 29, 2023); [Turismes de proximitat: demanda d'una política pública](#) (en coautoria amb Ernest Cañada i Carla Izcara, Alba Sud Editorial, Informes en contrast núm. 26, 2023); [Turisme i memòries de la Guerra d'Espanya](#) (en coautoria amb Ernest Cañada i Carla Izcara, Alba Sud Editorial, Informes en contrast núm. 24, 2023).

Carla Izcara

Graduada en turisme i màster en Antropologia i Etnografia per la Universitat de Barcelona. Treballa com a tècnica en investigació i comunicació a Alba Sud. Les seves investigacions s'enfoquen en com repensar críticament el turisme des d'una perspectiva feminista. Entre les seves publicacions més recents vinculades a la temàtica d'aquest informe destaquen: [¡Puro verde! Parques urbanos de la Gran Área Metropolitana de San José](#) (en coautoria amb Ernest Cañada, Alba Sud Editorial, núm. 32); [TURISMESS: Economia social i solidaria i turisme a Catalunya](#) (en coautoria amb Raül Valls, Alba Sud Editorial, núm. 31, 2024); [Turismes de proximitat: demanda d'una política pública](#) (en coautoria amb Ernest Cañada i Raül Valls, Alba Sud Editorial, Informes en contrast núm. 26, 2023); [Turisme responsable a debat. Reflexions després de la pandèmia de la COVID-19](#) (Alba Sud Editorial, Informes en contrast núm. 25, 2023); [Turisme i memòries de la Guerra d'Espanya](#) (en coautoria amb Ernest Cañada i Raül Valls, Alba Sud Editorial, Informes en contrast núm. 24, 2023); [Transformar el turisme des de la proximitat. Com abordem el debat a Catalunya?](#) (en coautoria amb Ernest Cañada, Alba Sud Editorial, Informes en contrast, núm. 19, 2022); [Turismes de proximitat: un plural en disputa](#) (editat amb Ernest Cañada, Icaria Editorial, 2021).

RESUM

Aquest informe parteix d'una sèrie de publicacions d'Alba Sud al voltant del binomi turisme i memòria. Partint d'aquest coneixement acumulat, hem identificat noves propostes turístiques a Barcelona, dirigides a la població local, on la recuperació de la memòria i la reivindicació de discursos i col·lectius invisibilitzats i poc valorats. A partir d'aquests casos, repensem les potencialitats i limitacions de promoure el vincle entre el turisme i la memòria en un context de turistificació com és el barceloní. Arrel d'aquestes reflexions, proposem una sèrie de recomanacions per avançar en una proposta de turisme de proximitat i memòria per a la ciutat de Barcelona.

Paraules clau: memòria, política pública, proximitat, turisme

Artixoc. Imatge de Carla Izcara

ÍNDEX

- pàg. 6 **1.** Introducció
- pàg. 8 **2.** Memòria i turisme, algunes consideracions prèvies
- pàg. 12 **3.** On el turisme i la memòria es toquen
- pàg. 14 3.1. Bombes sobre Barcelona: el refugi 307 del Poble Sec
- pàg. 19 3.2. Caminant pel passat: l'Eixample en temps de guerra
- pàg. 24 3.3. La memòria de Nou Barris més enllà del 47
- pàg. 30 3.4. EcoMuseu Gitano Urbà, espai de memòria del Raval
- pàg. 35 3.5. 600 - Motor de llibertat: itinerari narratiu pel barri de La Marina
- pàg. 40 3.6. L'Observatori de la Vida Quotidiana i les memòries dels barris de
Barcelona
- pàg. 45 3.7. Artixoc: l'art per la transformació social
- pàg. 50 3.8. Memòries LGTBI a Barcelona
- pàg. 56 **4.** Discussió
- pàg. 60 **5.** Recomanacions per a una proposta de turisme i memòria
per a Barcelona
- pàg. 64 **6.** Conclusió
- pàg. 68 Referències

1. INTRODUCCIÓ

Alba Sud l'any 2020 va iniciar un laboratori de “turismes de proximitat” des del que s'han analitzat diverses propostes de turisme organitzades en l'entorn proper sota formes privades, públiques i comunitàries tant a Catalunya com Llatinoamèrica. Així mateix, hem realitzat diverses publicacions on es recullen propostes de política pública en turisme posant en el centre les necessitats i interessos de la població local.

Aquest enfocament, parteix del reconeixement del context de policrisi actual. La urgència d'una transició ecosocial ens porta a assumir com inevitable un **decreixement general del metabolisme de la societat respecte a la natura on s'hi inserta**. Això, i relacionat amb el turisme, ha d'implicar una important reducció d'una mobilitat, que gràcies al petroli barat i abundant el darrer segle, ha arribat a uns nivells d'absoluta irracionalitat. Aquelles persones que ara mateix tenen el privilegi de fer-ho amb freqüència i a llargues distàncies hauran de viatjar molt menys, amb estades més llargues en aquelles destinacions. Així com els nostres moments d'oci i recreació hauran d'organitzar-se i gaudir-se majoritàriament dins de les mateixes ciutats i territoris on vivim. També s'hauran de prioritzar i facilitar els desplaçaments en distàncies curtes i preferentment en mitjans de transport públics. Sens dubte és un repte monumental, tant ecològic com democràtic, però que no podem continuar posposant.

En el marc d'aquesta línia d'investigació, vam començar a explorar el **vinclle entre turisme i memòria** i anteriorment, hem publicat dos informes: [“Turisme i memòries de la guerra d'Espanya”](#) (Cañada, Izcarra i Valls, 2023) i [“Guia per la gestió turística de la xarxa d'espais de memòria”](#) (Valls i Martínez-Gayo, 2023).

Després d'analitzar diverses iniciatives i explorar els riscos i potencialitats del binomi turisme i memòria, publiquem aquest informe amb l'objectiu de **situar la discussió a Barcelona** i de continuar destacant propostes de turisme de proximitat, dirigides a la població local, amb una orientació pedagògica i de recuperació de la memòria.

Barcelona és una ciutat altament **turistificada**. Això implica que l'entorn s'ha transformat a causa d'un gran creixement de les activitats turístiques, sota l'hegemonia del capital, i tota la vida social i econòmica es veu subordinada a aquestes, desplaçant altres necessitats i usos (Cañada, Murray, Marie dit Chiro, 2023). En aquest mateix context, tenim una població local que és situada com a extra d'un escenari turístic i que no s'ha considerat possible subjecte de la política pública turística. Així mateix, les persones que no poden permetre's una setmana de vacances fora de la seva residència habitual va en augment, [superant ja el 30% a Catalunya](#).

1. INTRODUCCIÓ

Per tant, com podem encabir una proposta de turisme i lleure per a la població local en una ciutat turistificada que no es vegi engolida per les dinàmiques més perverses del capitalisme? Pot esdevenir el turisme un mitjà pel qual es comparteixin els valors democràtics i es reivindicuin memòries silenciades?

Davant aquestes qüestions, en aquest informe, agrupem **vuit reportatges** sobre diferents iniciatives dirigides principalment a la població local que a partir de visites, rutes, seminaris i altres activitats, donen a conèixer memòries subalternes que han construït la ciutat d'avui en dia. La seva tasca és d'especial interès per dos motius. En primer lloc, es constitueixen com **una opció de turisme de proximitat que ha de respondre a la urgència climàtica dins la crisi ecològica**, i tingui en compte que avancem cap un futur on probablement tindrem menys disponibilitat d'energia. En segon lloc, són un **actor educatiu clau**. Molts episodis històrics no s'inclouen en els programes d'educació obligatòria i ens trobem amb una població, sobretot la més jove, aliena al seu passat. Per tant, l'objectiu pedagògic d'aquestes iniciatives és molt necessari, sobretot en un context d'augment dels discursos d'odi i els governs autoritaris i d'ultradreta.

A part dels reportatges, també vam realitzar **dos grups focals per discutir les potencialitats i riscos del vincle entre turisme i memòria**. El primer, es va celebrar a el 19 de setembre on van assistir vuit entitats memorialistes i centres d'estudis: l'Amical Brigades de Catalunya, l'Associació Catalana de Persones Ex-preses polítiques del Franquisme, l'Arxiu Històric Roquetes – Nou Barris, l'Assemblea de Memòria Històrica de Sant Antoni, l'Ateneu de Memòria Popular, La Desbandá, l'Amical de Brigades Internacionals i l' Amical d'Antics Guerrillers de Catalunya. El segon, va ser el 24 d'octubre i ens vam reunir diverses persones que explorem, en certa manera, el vincle entre turisme i memòria des d'una vessant més acadèmica: l'Observatori de la Vida Quotidiana, el CETT-UB, AndronaCultura, EUROM i Alba Sud.

Plaça Sant Felip Neri, Barcelona. Imatge d'Ernest Cañada

2. MEMÒRIA I TURISME, ALGUNES CONSIDERACIONS PRÈVIES

Per entendre millor la necessitat que té un col·lectiu de conèixer la memòria sobre el seu passat en general, i sobretot del recent, cal que ho pensem des de les implicacions que suposa l'absència d'aquest coneixement i consciència. En una comunitat sense aquesta vinculació amb el seu passat, les estructures que conformen la seva identitat com a tal resten fatalment debilitades. **L'amnèsia en un col·lectiu impossibilita la construcció i vertebració d'una comunitat viva.** No és estrany que la seva reivindicació i la lluita per preservar-la hagi guanyat força de forma paral·lela al que **Frederic Jameson** anomena la lògica cultural del **capitalisme tardà**: la postmodernitat com a estructura de sentiment que ha acompanyat l'hegemonia neoliberal ha vist com sospitosos els grans relats que imaginin societats millors i ha apostat per una sort de presentisme que nega la importància del passat (Jameson, 2024).

Les nostres societats, del suposat "final de la història" que defensava **Francis Fukuyama** (Fukuyama, 1992) s'han convertit en les d'un present continu que viu sense passat i que invoca un futur buit i sense capacitat d'imaginar la novetat. Es configura en un bucle, com un etern retorn del mateix. A partir dels anys 90 el "gir memorial" ha estat un contrapunt a aquesta ideologia del "final de la història" neoliberal. Tot i així, aquesta reivindicació memorial ha funcionat com una mena de paradigma moral i se li han atribuït unes qualitats excessivament positives, com si, simplement amb la invocació de la memòria, tinguéssim la capacitat de construir democràcies de més qualitat i d'exercir a la societat un efecte profilàctic davant del creixement d'idees discriminatòries i autoritàries. La memòria és condició necessària per una societat més lliure i democràtica, però en cap cas és suficient (Jelin i Vinyes, 2021). Això sí, l'oblit del passat i el desconeixement dels vincles amb la pròpia història debiliten la identitat social del col·lectiu i juguen a favor dels processos d'atomització i aïllament de les persones, deixant-les alhora indefenses davant de les manipulacions interessades que generen inseguretat i el creixement dels discursos d'odi.

Entenem la memòria històrica com a un coneixement crític i plural del passat i no com un exercici de nostàlgia.

És en aquest sentit que entenem a la memòria històrica com a un coneixement crític i plural del passat, fonamental per una vertebració ètica de la comunitat i el desenvolupament d'una ciutadania lliure i portadora d'uns valors radicalment democràtics. La recuperació de la memòria no ha de ser entesa, per tant, com un exercici de nostàlgia respecte a uns "millors temps passats", ni un mer refugi per identitats polítiques derrotades que es recreen en el record d'uns temps heroics que ja no retornaran. **La memòria és necessària perquè referma les**

2. MEMÒRIA I TURISME, ALGUNES CONSIDERACIONS PRÈVIES

estructures d'identitat col·lectiva i li dona sentit a la seva existència actual i futura.

Aquesta voluntat de record es materialitza, entre d'altres possibilitats, en el "lloc de memòria" (Nora, 2008). En molts casos, aquest ha sigut reivindicat a les institucions per part de les entitats del moviment memorial i d'altres col·lectius implicats, que demanen una senyalització, un monument, un edifici o espai que recuperi i fixi materialment el record dels fets succeïts i eviti l'oblit. Un espai que, més enllà del relat històric que aporten publicacions acadèmiques o de divulgació popular, doni importància al lloc concret on van succeir els fets i on puguem connectar físicament amb aquell passat com una manera més sòlida i permanent de record. Donar valor a un "lloc de memòria" ha de ser complementari amb d'altres formes de fer present el record del passat. Es tracta de no reduir la memòria a la sacralització d'un lloc concret i evitar els perills d'una mera ritualització de la relació amb ell convertint-lo en indret de peregrinació i homenatge. Per tant, són tant o més importants altres accions com el recollir i conservar testimonis orals de les persones protagonistes d'aquests passat, la recuperació de fotos antigues, la creació d'arxius i el recull d'objectes significatius, l'organització de rutes pedagògiques, etc. tal com s'estan promovent des de entitats com l'Observatori de la Vida Quotidiana, l'Arxiu de Roquetes, l'EcoMuseu Gitano Urbà, Artixoc o ANDRONAcultura.

Aquest indret pot tenir un ús ritual i commemoratiu o ser utilitzat com un espai per la difusió coneixement històric, però en qualsevol cas serà també un espai visitable i, per tant, susceptible d'un ús turístic més enllà de la commemoració militant. Aquí és on entrem en terrenys reliscosos i on cal que tots els agents implicats: institucions, entitats memorials i culturals, historiadors, centres d'investigació, associacions de veïnes i

Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris. Imatge de Carla Izcara.

**2.
MEMÒRIA I
TURISME,
ALGUNES
CONSIDERACIONS
PRÈVIES**

veïns, professionals del turisme, etc. En aquest sentit, és important que els diferents actors implicats treballin cadascun des del seu àmbit d'actuació, però ben coordinats per concretar polítiques públic-comunitàries de memòria que contribueixin a aquesta construcció d'identitats ciutadanes democràtiques i compromeses amb el present i el futur del territori.

El turisme, una pràctica que cal repensar

Els darrers vint anys, Barcelona ha patit un procés de turísticació que ha transformat totalment la vida urbana. El model turístic predominant, impulsat per les lògiques mercantils, han convertit gran part de la ciutat en un espai al servei de la indústria turística i amenaça qualsevol acció que tingui a veure amb els usos de l'espai públic. Aquest és un procés que estandarditza i banalitza les ciutats dins de les lògiques globalitzadores del "copy & paste" (Muñoz, 2010) prenent-li la seva personalitat i convertint el seu passat en un producte més de la seva oferta turística. Evidentment, no només a la memòria sobre el passat de la ciutat, sinó que afecta qualsevol aspecte

El risc que les activitats i els espais de memòria puguin ser xuclats per la dinàmica del turisme mercantil que ha dominat la ciutat no és gens menor.

de la vida urbana: la pacificació d'un carrer, l'habitatge, el comerç, les millores en el transport públic i l'ús de la bicicleta o el patinet, etc. Tot plegat es veu alterat per la presència massiva de turistes i el creixement del sector econòmic que els acompanya. Per tant, el risc que les activitats i els espais de memòria puguin ser xuclats per la dinàmica del turisme mercantil que ha dominat la ciutat no és gens menor.

Aquesta preocupació l'han manifestat amb més o menys èmfasi la totalitat dels actors que han de participar de les decisions sobre memòria i turisme a la ciutat. Per tant, des de les associacions memorialistes i les persones expertes que les hi donen suport, hi ha un consens força estès que les activitats de memòria i els usos pedagògic-recreatius que se'n deriven han d'estar dirigits de forma preferent a la població local, que és la que té el dret a conèixer el seu passat. Si bé no cal excloure a la persona visitant interessada en la història llunyana o recent de la ciutat, aquest no pot ser l'objectiu de les propostes de turisme de memòria.

Des d'Alba Sud sabem que pot resultar xocant utilitzar el terme turisme quan ens referim també a activitats dirigides a la població local i no exclusivament al turisme forà, sigui estranger o nacional. Però en un context en què les diverses crisis, ecològica, energètica i social, ens imposen transformacions en la nostra manera de viure, reduir la mobilitat internacional per contribuir a una reducció de les emissions de CO² es torna imprescindible i, per tant, repensar què entenem per turisme també.

Per altra banda, la proposta de fomentar el turisme de proximitat, entès com aquell que podem dur a terme en un viatge terrestre d'un màxim de dues o tres hores, sigui en vehicle privat o transport col·lectiu, no pot ser una substitució fil per randa del model de viatge de llarga distància (Cañada i Izcarra, 2021). L'experiència de l'estiu del 2020, on a causa de la pandèmia eren impossibles els viatges internacionals, ens va mostrar

2.
**MEMÒRIA I
TURISME,
ALGUNES
CONSIDERACIONS
PRÈVIES**

els límits que també es poden ultrapassar quan ens movem dins d'espais propers. Els problemes de massificació que també pot provocar un turisme proper i com les "proximitats" també han de ser repensades. És en aquest context que rau la nostra proposta per promoure les activitats de recreació en l'àmbit de la recuperació de la memòria i on la ciutat de Barcelona té una capacitat immensa per oferir possibilitats de lleure a la seva població. La memòria democràtica pot paradoxalment promoure un viatge en el temps i evitar una mobilitat en l'espai que els límits ecològics ens imposen amb urgència. Aquestes propostes no han d'afegir més pressió a l'oferta turística hegemònica de la ciutat sinó que han de formar part de la desescalada turística que cada cop més veïns i veïnes demanen pels seus carrers i barris.

Performance artística a l'inici de l'itinerari narratiu. Imatge del Memorial de SEAT

3.

ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

La inèrcia històrica del cop militar i la guerra que la va seguir han configurat els records de vida i les memòries col·lectives.

A l'hora d'interpretar la nostra tria d'experiències tot i que proposem una tematització de les diferents experiències, unes vinculades directament als fets de la guerra i la dictadura, i d'altres, a les que anomenem, memòries subalternes, vinculades a col·lectius en molts casos invisibilitzats (veïnat de barris populars, col·lectiu gitano, treballadores sexuals, comunitat LGTBIQ+, dones i persones racialitzades), totes les propostes que hem descrit les travessa un fil conductor. Aquest s'inicia de forma sobtada i dramàtica el juliol de 1936 amb la rebel·lió militar contra el govern legítim de la II República. El fracàs a part del país d'aquell aixecament va suposar l'inici d'una cruenta guerra de tres anys i a la derrota de la causa republicana li va seguir una dictadura ferotge que va durar fins al 1976. Aquell fet luctuós, del juliol del 36, ho va canviar tot i va condicionar irremediablement les vides de la població barcelonina tant d'aquelles que van viure la guerra i els anys de la dictadura, com les dels que van néixer després. Estem segurs que la inèrcia històrica d'aquell cop militar i la guerra que la va seguir han configurat els records de vida i les memòries col·lectives de tot el seguit d'experiències que hem documentat en els diferents reportatges. Les bombes feixistes que queien sobre les persones indefenses el 1938 no són alienes a la misèria del barraquisme dels anys 50 o la prostitució i la repressió sobre les persones LGTBQ+ durant la dictadura. Tot forma part del mateix esdevenir històric que ha configurat les diferents memòries que hem volgut descriure en aquests reportatges.

Així doncs, ens ubiquem a una ciutat plena de carrers amb memòria, algunes d'aquestes esborrades o reemplaçades. En el marc d'aquest informe destaquem **onze iniciatives**, agrupades en tres blocs on, des de l'àmbit privat, comunitari o públic, es proposen recuperar aquestes memòries i posar-les al servei de la població local.

En el primer bloc, incloem dos iniciatives al voltant de la **recuperació de la memòria i espais memorials del període de la guerra d'Espanya a Barcelona**. La primera tracta sobre els bombardejos que va patir la ciutat de 1937 a 1939, destacant la recuperació del refugi 307 del Poblesec i les visites que organitza AndronaCultura. L'altra inclou dues rutes que expliquen com era el dia a dia en temps de guerra al barri de l'Eixample.

En el segon bloc, agrupem la tasca de cinc iniciatives que busquen **recuperar la memòria dels barris**. La primera, és l'arxiu històric de Roquetes - Nou Barris, conegut per ser un dels primers arxius i centres d'estudi de barri que, a més de l'Arxiu, organitza passejades i seminaris. En segon lloc, l'EcoMuseu Urbà Gitano del Raval que recupera la

3.
ON EL TURISME I
LA MEMÒRIA ES
TOQUEN

memòria dels gitanos i gitanes del carrer de la Cera. Seguidament, destaquem diverses activitats que es van celebrar al barri de La Marina per rememorar el 60è aniversari del 600 i el naixement de la fàbrica SEAT situada al barri. En quart lloc, expliquem la tasca de l'Observatori de la Vida Quotidiana a tot Barcelona amb especial èmfasi el projecte de memòria visual als barris i el del passat colonial barceloní. Per finalitzar aquest bloc, a partir de la ruta "viatge a la botiga de l'àvia, narrem com Artixoc, a través del teatre, recupera la memòria i posa en valor el comerç local i antic dels barris.

En el tercer i últim bloc, situem un conjunt d'iniciatives que treballen per **la recuperació i la reivindicació de les memòries del col·lectiu LGTBI** i ho vinculen amb les lluites actuals.

Taula 1. Recull d'iniciatives

Nom de la iniciativa	Tipologia	Barri	Contacte
AndronaCultura	Privada – SCP	Poble Sec, Raval i altres barris	Pàgina web
Dies quotidians en temps de guerra. Un itinerari de memòria històrica per l'Eixample	Comunitària/pública	Esquerra i Dreta Eixample	Taula de Memòria Històrica
EcoMuseu Urbà Gitano	Privada – Associació sense ànim de lucre (Carabutsí)	Raval	Pàgina web
Motor de Llibertat	Comunitària/pública	La Marina	Memorial SEAT
Observatori de la Vida Quotidiana	Privada – Associació sense ànim de lucre	Accions d'àmbit de ciutat	Pàgina web
Artixoc	Privada – Associació sense ànim de lucre	Sants, Hostafrancs i La Marina	Pàgina web
Memòries LGTBI	Privada, pública i comunitària	Ciutat Vella i Esquerra Eixample	Casal Lambda PutiRuta Crida LGTBI Glorieta Sonia Àgora Juan Andrés Benítez

Font: Elaboració pròpia

3.
ON EL TURISME
I LA MEMÒRIA
ES TOQUEN3.1.
BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

Després de l'esclat de la **guerra d'Espanya** el juliol de 1936, el 13 de febrer de 1937 Barcelona va patir el seu primer bombardeig. Fou des del mar per part d'un creuer de l'Armada Italiana: l'Eugenio di Savoia. Llançà 24 obusos que van provocar 18 morts i 18 ferits. La ciutat queda commocionada i l'enterrament de les víctimes va esdevenir una gran manifestació de dol i rebuig popular contra una acció que es va considerar un crim de guerra i un injustificat acte de barbàrie. Els i les barcelonines buscaven explicacions a quelcom que en aquells moments semblava inversemblant: **l'atac intencionat contra població civil a una ciutat indefensa de la rereguarda.**

Com aquell fet no era comprensible per a moltes persones, va córrer la brama que el bombardeig volia destruir la Casa Elizalde, una coneguda fàbrica de motors d'avions. La realitat és que només era el principi del malson que viuria la ciutat durant els dos anys següents de guerra. Fins al 25 de gener de 1939, el dia abans de la seva caiguda i ocupació per les tropes franquistes, **Barcelona va patir 385 atacs aeris i marítims que van provocar 2.750 morts i uns set mil ferits**, així com la destrucció total o parcial de mil vuit-cents edificis. Els avions italians volaven des de l'illa de Mallorca que amb el cop militar havia quedat en mans dels revoltats. Tenint com a base l'illa es van atacar moltes ciutats de la rereguarda republicana: Catalunya, el País Valencià, Múrcia i Andalusia oriental.

La Guerra d'Espanya, avantsala de la guerra mundial que ja s'albirava, esdevenia un camp d'experimentació per noves armes i estratègies militars, entre elles l'atac indiscriminat contra població civil indefensa amb l'objectiu d'aterrir-la i desmoralitzar-la. També patiria la intervenció directe de la Itàlia feixista i l'Alemanya nazi, que van aportar una gran quantitat d'armes i desenes de milers de soldats dels seus exercits regulars. El govern de la República va intentar, amb poca fortuna, cridar l'atenció internacional sobre la terrible situació. La propaganda republicana es feia ressò d'aquells actes de barbàrie i fins i tot es van produir documentals adreçats al públic internacional com "[Catalunya màrtir](#)", amb l'objectiu d'atraure el suport de l'opinió pública mundial i l'ajut militar de les democràcies en l'esforç de guerra.

En la memòria popular
va quedar l'horror dels
bombardejos de gener de
1938 i sobretot els del 16
al 18 de març.

En la memòria popular va quedar l'horror dels bombardejos de gener de 1938 i sobretot els del 16 al 18 de març, on durant 41 hores seguides la ciutat es va veure sotmesa a raids aeris continuats. En total, van morir prop d'un miler de persones. Una sola bomba en va matar dos centenars al caure sobre d'un camió de dinamita prop del

cinema Coliseum a la Gran Via. Els atacs van ser ordenats per Mussolini, el dictador feixista italià, amb el vistiplau de l'alt comandament de l'Exèrcit franquista. Davant d'aquesta situació, la **Generalitat de Catalunya** va crear el juny de 1937 la "[Junta de Defensa Passiva de Catalunya](#)", coordinada per l'enginyer **Ramon Parera** i formada per multitud de juntes locals, que tenia entre els seus objectius la construcció de tots els refugis subterranis que fossin possibles per tal de protegir a població dels atacs de l'aviació. Així, es va iniciar un enorme moviment ciutadà que només a Barcelona va

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.1. BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

Bombardeig de Barcelona (març de 1938). Imatge de l'Aviació Legionària Italiana

construir més de **mil tres-cents refugis antiaeris** a carrers, edificis, fàbriques, etc. Aquesta tasca gegantina no hauria estat possible sense la participació de tot l'entramat social de la ciutat, organitzacions obreres, associacions de veïns i especialment les comissions de festes dels barris que van mobilitzar milers de voluntaris per dur a terme amb urgència les obres de construcció. Aquesta xarxa de refugis, juntament amb les vint estacions de metro de les dues línies de les quals disposava Barcelona el 1936 i tota l'organització per avisar als i les ciutadanes de l'arribada dels avions, van configurar un entramat defensiu que va salvar milers de vides.

Un trauma dins la memòria col·lectiva de la ciutat

Els bombardejos van quedar com un record traumàtic en la memòria popular de la ciutat. Una memòria viva, tot i que secreta, ja que el règim franquista va silenciar i falsejar els fets, atribuint les destruccions al que ells anomenaven la "barbàrie roja". Les mentides van arribar a un nivell que les marques de metralla que encara avui són visibles a l'església de Sant Felip Neri, provocades pel bombardeig del 30 de gener de 1938 i on van morir 42 persones, vint d'elles nens i nenes, van ser atribuïdes a afusellaments de capellans.

La recuperació arqueològica dels refugis antiaeris no va ser una realitat fins ben entrada la primera dècada del present segle.

D'aquesta manera, els refugis antiaeris van restar durant dècades ocults i destruïts per les transformacions urbanes, dins una ciutat castigada per la seva història revolucionària, sotmesa a una brutal dictadura que l'obligava a acceptar el relat dels vencedors i a enterrar el seu passat. Tampoc amb la recuperació de la democràcia a partir de 1977 el record dels bombardejos va tenir gaire presència en l'espai públic. La voluntat manifesta

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.1. BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

dels que van pilotar la transició de “girar full” i de “no agitar els fantasmes del passat” van tornar a imposar un nou oblit i silenci, ara en nom d’una suposada concòrdia i la proclamada necessitat de “mirar al futur” i oblidar aquells temps. Van haver de passar trenta anys més, fins ben entrada la primera dècada del present segle, a l’escalfor del “**gir memorial**” que es va iniciar durant els anys noranta, perquè la recuperació arqueològica dels refugis antiaeris que havien sobreviscut a les transformacions de la ciutat fos una realitat.

Els refugis antiaeris visitables a la Barcelona actual

- El **refugi 307 al Poble Sec**, es troba en un barri especialment castigat per les bombes. És un dels més grans de la ciutat amb una capacitat de 2000 persones. Consisteix en 400 metres de túnel excavats a la muntanya de Montjuïc i comptava amb una font, cisterna d’aigua, lavabos, sala per a infants, cuina i farmàcia per atendre ferits. Va ser recuperat gràcies a la mobilització veïnal i les visites les gestiona el [Museu d’Història de Barcelona](#).
- El **refugi 232 de la plaça del Diamanta Gràcia** fou redescobert el 1992 i obert al públic el 2006. A 12 metres sota terra i amb 250 metres de túnel i una capacitat per 200 persones, encara es poden veure els sanitaris i la farmàcia. Les visites, els diumenges, les organitza el [Taller d’Història de Gràcia-Centre d’Estudis](#).
- El **refugi de la Plaça Revolució a Gràcia**, és més petit i es troba en pitjors condicions per la visita. A 11 metres de profunditat l’espai visitable és una galeria i dues sales d’infermeria. Descobert en unes obres de remodelació de la plaça, s’hi pot accedir des del pàrquing. Les visites les organitza esporàdicament el districte de Gràcia.
- El **refugi del Palau de les Hores al districte Horta- Guinardó**, ben conservat i de fàcil accés, té un valor històric especial, ja que era utilitzat pel president de la Generalitat, Lluís Companys, que residia en aquest edifici durant la guerra. La visita a l’espai està condicionada per l’acceptació per part de la Universitat de Barcelona i la Diputació de Barcelona (titular del palau).

La ciutat compta amb molts altres refugis localitzats, però que per diverses raons, com l’estat de conservació o la ubicació en llocs privats, no són visitables.

El Refugi 307 del Poble Sec

El 307 és el refugi que millor s’ha recuperat dins del patrimoni històric de la ciutat i que s’està utilitzant de forma més sistemàtica per explicar el que van suposar per la ciutadania aquells 24 mesos de terror i destrucció des de l’aire. Va ser **Valerie Powles**, una veïna del barri, qui va redescobrir el refugi i va proposar la seva recuperació. Llavors, i tancant un cercle virtuós que va començar el 1937 amb la seva construcció

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.1. BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

pels propis veïns i veïnes del barri amenaçats per les bombes, va ser la voluntat i perseverança de l'Associació de Veïns i Veïnes del Poble Sec el que va fer possible convertir-lo en un espai visitable. Entre 2005 i 2006 es van iniciar les obres d'adequació.

L'espai el gestiona el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) i de l'organització de les visites se'n fa càrrec [Androna Cultura](#), empresa dedicada a la divulgació històrica i cultural i col·laboradora amb el MUHBA en molts d'altres projectes educatius.

Segons ens explica en **Pere Duran**, historiador, membre del servei educatiu del MUHBA i director de projectes d'Androna Cultura “els nostres visitants són majoritàriament grups d'escolars, uns 11 mil a l'any, que venen en dies laborables i horari lectiu, i les visites d'adults, de 3 a 4 mil a l'any, que venen en general a través de la programació que ofereix el MUHBA i solen ser de forma regular els diumenges o demanades com a visita privada”. Les explicacions que acompanyen la visita a l'espai físic no es limiten a parlar dels bombardejos i de la por i el neguit dels que s'hi havien d'amagar un cop el sistema d'alarma de la Defensa Passiva feia sonar les sirenes que avisaven de l'arribada d'avions enemics, si no que també, com explica el mateix **Pere Duran**, “les visites al refugi serveixen per introduir en general la guerra civil i el context històric que van dur fins a les situacions que narrem. Amb aquesta ruta també volem trencar amb les explicacions atàviques que aïllen el conflicte bèl·lic de les qüestions socials i polítiques que la van precedir i que molts cops l'expliquen com una caïnita «guerra entre germans». Volem que s'entenguin els bombardejos com a una conseqüència d'un procés històric i un context internacional, i no quedar-nos en el simple fet dramàtic”.

Un aspecte molt important que es destaca en les visites, i que historiadors com **Xavier Domènech** han posat de relleu, és la importància de la implicació associativa i popular

Refugi antiaeri 307. Imatge d'Androna Cultura

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.1. BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

en la construcció dels refugis, des de l'obra de construcció com també el mobiliari i tots els elements que servien per fer més còmoda i segura l'estança "Un exemple al mateix Poble Sec, on la CNT era molt forta, és la participació del seu Sindicat de la Fusta, construint els bancs on seien les persones que s'aixoplugaven als refugis", ressalta Duran. Androna Cultura organitza d'altres rutes, com "[Vedettes i milicianes](#)" on es parla de l'Avinguda del Paral·lel al Poble Sec durant la guerra d'Espanya i el seu paper en la vida cultural i l'oci nocturn vinculat a les classes populars. I també impulsen altres projectes educatius, vinculats amb el refugi 307 i els bombardejos, com "[Escoles residents. Bombardejos Barcelona.](#)" Com ens detalla **Pere Duran** "en aquest projecte, que fem també en col·laboració amb el MUHBA, convidem a una escola a passar dos dies sencers al museu amb una dinàmica programada. L'escola ve al Museu i situem als alumnes en el tema a tractar a partir de fotos, documents i la visita al patrimoni que es vol estudiar. L'objectiu és també ensenyar-los a investigar a partir dels documents i dels arxius. Durant la seva estada han de fer d'historiadors aprenent les bases de la recerca historiogràfica".

Per aquestes activitats, l'equip d'Androna Cultura utilitza totes les innovacions de comunicació i tecnològiques que poden ser més atractives pels joves, com per exemple els vídeos de youtubers. També es treballa a partir de projectes originals com el mètode que combina una foto de l'època estudiada i una foto actual que es col·loca just al mateix indret anomenat "[l'Arqueologia del punt de vista](#)" i introduït al nostre país pel fotògraf i investigador **Ricard Martínez**.

Sobre com es fa la difusió d'aquestes visites guiades per el públic en general **Pere Duran** remarca que "els canals de comunicació per on ens arriben les visites solen ser preferentment els lligats a la programació del MUHBA. Tenen una hora de duració i es fan en català, castellà i anglès. Els grups han de ser petits a causa de la capacitat i per garantir la conservació dels espais patrimonials. 15 persones per grup i guia educador".

Gràcies a la web i la comunicació del MUHBA el públic general ve de forma planificada prèviament i el calendari de visites està ple amb mesos d'antelació. El visitant sol tenir un interès previ per l'activitat, sigui per records i història familiar o perquè coneix els fets.

A part dels escolars i el públic generalista també es col·labora amb "**Apropa**", una entitat que canalitza la participació en activitats culturals de persones i col·lectius en risc d'exclusió.

Tot i que majoritàriament és públic local i de proximitat, també hi ha una part rellevant de turisme estranger.

Segons les dades de les visites generalistes del diumenge un 38% són en català, un 34% en castellà i un 28% en anglès. Això ens indica que, tot i que majoritàriament és públic local i de proximitat, també hi ha una part rellevant de turisme estranger, que malgrat, com apunta en **Pere Duran**, "no el busquem expressament, ve de vacances a la ciutat i li arriba la informació de l'existència de les visites guiades a través d'anuncis a plataformes com Barcelona Turisme o d'altres més globals com [TripAdvisor](#)"

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.1. BOMBES SOBRE BARCELONA: EL REFUGI 307 DEL POBLE SEC

Un patrimoni on passat i present es toquen

Els bombardejos de Barcelona, que a mesura que el front s'apropava a Catalunya es van estendre a moltes altres localitats del país, són sens dubte un dels fets més traumàtics que han quedat gravats a la memòria col·lectiva de la població que va viure la Guerra d'Espanya. Les rutes i les visites relacionades amb aquests fets permeten apropar a la ciutadania actual a un passat vinculat amb la guerra de 1936 a 1939 a partir d'històries personals que molts i moltes veïnes de Barcelona van viure i patir en primera persona des de les seves mateixes cases, carrers i barris.

La visita a espais com el **Refugi 307** té un gran potencial per enfortir el coneixement històric i fomentar els valors ètics i emocionals. Serveix per explicar i fer més comprensible un passat recent i traumàtic. També permeten connectar amb la població arribada d'altres països, en alguns casos directament de zones de guerra o amb els seus propis records familiars vinculats a guerres passades. És des d'aquesta vivència del lloc on la visita ens connecta directament a espais pels quals caminem de forma quotidiana, esdevenint alhora una potent proposta educativa. Unes estones d'oci cultural, de coneixement i de memòria històrica que contribueixen a formar una ciutadania més conscient del passat recent del lloc on viu. Com va dir, [en una entrevista a TV3](#), l'historiador **Xavier Domènech**, en referència als refugis recuperats, i que juntament amb **Laura Zenobi**, van comissionar el 2007 l'exposició "[Quan plovien bombes. Els bombardeigs i la ciutat de Barcelona durant la Guerra Civil](#)": "una cosa és conèixer la història i l'altra és poder gairebé tocar-la, trepitjar-la, com passa aquí a sota. Els refugis expressen una connexió entre passat i present. És un dels principals patrimonis, no només arquitectònics i històrics, sinó de valors, els que van permetre resistir i lluitar".

3.2.

CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

Des de la Taula de Memòria Històrica del Districte de l'Eixample el 2018 es va posar en marxa la iniciativa "Dies quotidians en temps de guerra. Un itinerari de memòria històrica per l'Eixample". Aquesta proposta, amb una clara vocació pedagògica, té com a objectiu la creació de dues rutes, als barris de l'Esquerra i la Dreta de l'Eixample, que consisteixen en unes senzilles passejades pels carrers de la ciutat. Mar Trallero, activista de la memòria del barri és l'autora dels textos que acompanyen les dues guies i va ser assessorada per la historiadora Mercè Tatjer.

Recuperant el passat oblidat dels carrers

Els itineraris volen construir un relat coherent i entenedor sobre la vida quotidiana durant els temps la Guerra d'Espanya a la Barcelona de la rereguarda republicana. Les rutes combinen els esdeveniments dramàtics del moment, com els bombardejos, el

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.2. CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

raconament i la fam, descobrint indrets menys coneguts i aparentment poc rellevants, però alhora propers a les vides dels veïns i veïnes de la ciutat durant aquells anys de plom. Edificis, carrers, activitats i llocs quotidians als què es vol fer reviure projectant una nova mirada que ajudi a comprendre els moments històrics que va viure una ciutat en guerra. **La passejada vol posar en evidència com el conflicte bèl·lic va transformar la vida, els espais quotidians i el dia a dia vital del veïnatge.** Per altra banda, **ens apropa a una realitat allunyada d'idealitzacions i heroïsmes** i que mostra les llums i ombres dels temps de guerra a un barri de Barcelona, on convivien diferents classes socials a les quals la comtessa bèl·lica provocarà conflictes i contradiccions. La ruta ens mostra que als mateixos indrets on s'organitzava la resistència contra el feixisme i en defensa de la llibertat i la República, també podien esdevenir centres de detenció on es perseguia brutalment als adversaris polítics o als sospitosos de simpatitzar amb els colpistes revoltats.

[La presentació oficial de la ruta de l'Esquerra de l'Eixample](#) es va fer el 29 de maig de 2018 amb un acte organitzat a la zona de vianants del carrer Enric Granados entre els carrers de Consell de Cent i Diputació amb la participació del llavors Comissionat de Memòria de l'Ajuntament de Barcelona, l'historiador **Ricard Vinyes**. L'acte va cloure dient a terme un breu tast de la ruta proposada que va recórrer el carrer Enric Granados entre els carrers València i Diputació, a càrrec de l'autora de les guies **Mar Trallero**. Les guies s'han posat a disposició dels centres cívics i d'altres entitats de l'Eixample. Les rutes estan pensades tant per ser promogudes en grups pels centres cívics o entitats, com de forma autònoma i autoorganitzada, on una persona o un grup

Cues pel racionament. Autor: Brangulí, Arxiu Nacional de Catalunya.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.2. CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

pot amb la guia fer ell mateix el recorregut. Els Centres Cívics de la **Casa Golferichs** i el de **Sant Antoni** la van començar a organitzar amb el guiatge de l'autora, **Mar Trallero**, i en feien una valoració positiva de la primera experiència. La ruta de **la Dreta de l'Eixample** encara resta per presentar-se oficialment a l'espera que es conclogui l'elaboració d'altres dos, dels barris de **Fort Pienc** i **Sagrada Família**, i que es preveu que estiguin a punt de durant el 2024, quan seran presentades conjuntament i es promourà que estiguin disponibles (ara no ho estan) a tots els centres cívics preferentment dels barris implicats. Si bé estem davant d'un projecte amb moltes potencialitats de cara a construir una oferta de visites dirigida a la ciutadania, aquest encara requereix desenvolupar musculatura organitzativa i comunicativa i més implicació institucional.

Les rutes

A l'itinerari de **l'Esquerra de l'Eixample** es visita l'edifici que va albergar **la Caserna 19 de juliol** a Enric Granados, 16, centre de reclutament de les Milícies Antifeixistes per canalitzar als voluntaris cap al front de guerra després del fracàs de l'aixecament militar. També es destaca el paper que l'indret va tenir com a centre de detenció de partidaris dels colpistes i altres membres d'organitzacions de dretes. Seguidament, es posa el focus en **els bombardejos**, sens dubte un dels aspectes de la guerra que més empremta va deixar a la memòria popular de la ciutat. S'explica el seu inici el febrer de 1937, des del mar, i com van continuar amb atacs cada cop més freqüents i intensos per part de l'aviació italiana aliada de Franco. Es visiten els carrers més afectats i es narren els atacs més mortífers, com la bomba que va caure a la cruïlla de Balmes amb Gran Via i que va fer esclatar un camió de trilita que circulava per aquest indret. Es visita **un refugi antiaeri**, a la Plaça Letamendi, 16, on s'explica que a la primera iniciativa de l'Ajuntament va seguir la mobilització popular que va implicar la construcció de 1000 refugis, on el veïnatge organitzat va tenir un paper fonamental en el que s'anomenava "defensa passiva".

A Enric Granados, 6, es visita l'edifici que va albergar la seu del **Sindicat d'Indústries Alimentàries de la CNT**, on s'aborda una altra qüestió central dels temps de guerra: la dramàtica carestia d'aliments a l'alça que va afectar la zona republicana i les conseqüències del racionament i de la fam entre la població barcelonina. Al carrer Diputació, 261, es visita l'edifici que albergava **l'Oficina d'evacuació i assistència als refugiats** on s'explica un altre fenomen de la guerra força desconegut. Barcelona va rebre prop de mig milió de refugiats d'altres territoris d'Espanya ocupats per les tropes franquistes o que es trobaven a la línia del front. Això va suposar un esforç titànic de solidaritat que la Generalitat de Catalunya i la població local van haver de dur a terme en mig de les dificultats que ja patia Catalunya.

Finalment, a Diputació, 231 es visita el lloc on es trobava **la Universitat Popular**, organitzada per associacions juvenils, obreres i altres entitats sobretot de caràcter llibertari. Aquesta iniciativa que connectava directament amb els projectes educatius

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.2. CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

de la República, va ser efímera i a partir del maig de 1937 es va veure afectada per les lluites internes a la rereguarda republicana i pel mateix esforç de guerra.

A l'itinerari de **la Dreta de l'Eixample** el primer punt de la ruta és Passeig de Sant Joan, 102, on es trobava **una benziner**a avui desapareguda. L'indret serveix per explicar la situació general d'escassetat i racionament que es va haver d'imposar, també pels combustibles, alhora que s'introdueix la qüestió del desenvolupament del mercat negre i del conegut «**estraperlo**». Al Passeig de Sant Joan, 108, **la Casa Macaya** va ser seu d'una famosa «**Txeca**» dirigida pel Servei d'Informació Militar (SIM), la policia política de la República, que actuava perseguint i reprimint elements franquistes que actuaven clandestinament a la zona republicana (coneguda popularment com la **Quinta columna**). Aquests centres de detenció van quedar gravats en l'imaginari popular com a llocs temibles i posteriorment, la propaganda franquista va aprofitar pels seus interessos aquesta trista fama. Al Passeig de Sant Joan, 118, es trobava el **Xile Cinema**. Barcelona comptava amb una potent xarxa de cinemes, en aquell moment la forma més massiva i quotidiana del lleure popular. Durant la guerra, primer controlat pel Sindicat d'Espectacles de CNT i després per la Generalitat, van acomplir un paper tant de possibilitat d'evasió davant les penúries del conflicte, com propagandístic i informatiu i una forma de mantenir la moral alta entre la població de la rereguarda republicana. A Passeig de Sant Joan entre Diagonal i Travessera de Gràcia hi havia **el Tram de bancs-biblioteca**, un projecte de biblioteca a l'aire lliure nascut el 1930 i que connectava amb la vocació de difusió de la cultura i el coneixement i de conciliar oci i formació, que va caracteritzar el període de la República. Amb els bombardejos va minvar el seu ús i amb el règim franquista va desaparèixer. Al Passeig de Sant Joan, 129-147, es trobava l'emblemàtica **Fàbrica Elizalde**, empresa de 400 treballadors, **col·lectivitzada el 1936** i que es dedicava a la fabricació de motors d'avions, esdevenint peça important de les Indústries de Guerra de la Generalitat de Catalunya i per tant objectiu prioritari dels bombardejos franquistes. Els mateixos obrers van construir un dels refugis més grans de la ciutat amb una capacitat per 500 persones. El Passeig de Sant Joan, 113, es trobava la seu **d'Acció Catalana Republicana**, partit nascut als anys vint d'ideologia liberal i catalanista, que publicava el popular setmanari La Publicitat on va escriure intel·lectuals com Rovira i Virgili, Pompeu Fabra, J.V. Foix i Carles Riba, entre d'altres. La ruta acaba al carrer Provença 360, a la **Casa Estudi de Ricard Opisso**, important dibuixant satíric de la primera meitat del segle XX recordat múltiples col·laboracions en revistes de tota mena, entre elles les populars Cu-Cut, Patufet, T.B.O i al que la Generalitat va encarregar d'il·lustrar l'opuscle amb les instruccions a la ciutadania en cas de bombardeig.

Aquestes dues rutes permeten articular un ampli i ric discurs sobre la Barcelona en temps de guerra.

Una proposta turística per a la ciutadania de Barcelona

Com podem copsar, aquestes dues rutes dibuixen un curt, però molt intens itinerari per coneguts carrers de l'Eixample, on podem trobar indrets que permeten articular un ampli i ric discurs sobre la Barcelona en temps de guerra, vinculant molts elements diferents que, al encaixar-los configuren un relat coherent sobre aquells difícils moments.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.2. CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

Tot això, des dels mateixos carrers i davant dels edificis que van protagonitzar aquelles vivències de la dura existència quotidiana d'una ciutat en guerra. Les rutes, sense caure en idealitzacions ni maniqueïsmes, **representen una potent proposta de turisme memorial adreçada als i les veïnes de l'Eixample i de Barcelona en general**, en un moment en què la immensa dels ciutadans/es que van viure aquells temps ja han desaparegut. Com ens explicava **Mar Trallero** les visites que proposa la ruta poder servir per: “fer més conscient el veïnat sobre la història passada del lloc on viu”. Trallero considera que “el passat que condiciona el present” i afegeix que “els espais visitats formen part de la història i són testimoni viu del que hi ha succeït abans”. Conclou amb la reflexió de que “els espais no són escenaris neutres i a partir dels llocs quotidians podem conèixer millor el nostre passat i això ens enriqueix com a persones i societat generant uns clars beneficis comunitaris.”

Per tant, és molt valuosa en termes pedagògics i memorials per a totes aquelles generacions nascudes després, que poden conèixer aquest període a través dels llibres d'història o de documentals d'època, però a la que es pot oferir la possibilitat d'apropar-se físicament a aquest passat des dels mateixos llocs on van succeir els fets. **També ajuda a vincular als veïns i veïnes novingudes amb el passat recent de la que ara és la seva ciutat generant un positiu arrelament.** La Guerra d'Espanya va ser un esdeveniment històric internacional, que ha de ser entès dins del període europeu d'entreguerres com l'avantsala de la II Guerra Mundial. Això ens ha de permetre establir un marc d'interpretació del passat més ric, ampli i capaç de connectar amb les memòries de les persones novingudes a la ciutat promovent un inesperat i positiu vincle de ciutadania.

Una qüestió important és el destinatari d'aquestes propostes de visita. Malgrat que estan pensades pel veïnat, en una ciutat massificada pel turisme el risc que aquestes rutes

Inauguració de la ruta el maig del 2018. Imatge de la Web de l'Arxiu Històric de Fort Pienc.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.2. CAMINANT PEL PASSAT: L'EIXAMPLE EN TEMPS DE GUERRA

siguin absorbides per l'oferta cap el turista forà no és menor. Per **Mar Trallero**, sense excloure la participació de turistes estrangers, considera que "l'objectiu és el veïnat i per tant, cal preservar el caràcter cívic i comunitari de la proposta i evitar que el negoci turístic governi i passi per davant dels objectius memorials imposant lògiques estrictament basades en el guany".

L'altre cara de la perversa moneda d'una ciutat convertida en un parc temàtic és que els seus habitants esdevinguin una ciutadania desmemoriada, que la viu i trepitja sense conèixer el seu passat. Aquesta serà una ciutadania ètica i cívicament empobrida i territorialment desarelada i des-responsabilitzada. La ciutat es fa més nostra i pren sentit en el present, quan els seus habitants són conscients i fan seu el passat dels seus carrers i barris, sobretot d'aquells moments que pel seu dramatisme i la intensitat dels fets succeïts van marcar l'existència, tant dels que ho van viure i en van ser protagonistes directes com d'aquells que van néixer més tard. Propostes de rutes memorials com aquestes obren la porta a una política pública d'oci turístic envers la pròpia ciutadania, on la qualitat ve determinada per uns continguts i unes propostes social i èticament compromeses en la construcció d'una ciutat culturalment viva.

3.3.

LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

El 47, l'última pel·lícula de Marcel Barrena, se situa com una de les [estrenes del cinema català més importants de la última dècada](#). Aquest film narra la història de **Torre Baró**, barri d'autoconstrucció de Barcelona, a través de les vivències de Manuel Vital, conductor de la línia 47 d'autobusos i activista veïnal. Torre Baró va ser un dels barris auto construïts a l'extraradi barceloní des de principis del segle XX, però amb més força durant els anys 50 i 60, amb l'arribada de població migrant, majoritàriament d'origen andalusí i extremeny. A la pel·lícula es posa de relleu **la capacitat del barri per treballar col·lectivament i conquerir drets**: tenir un habitatge digne, electricitat, aigua corrent, correu, transport públic, etc. Una de les lluites més destacades a la història és el **"segrest" el 6 de maig del 1978 de l'autobús 47 per reclamar l'arribada de transport públic al barri**. L'acció de conduir el vehicle fins el barri es va dur a terme després d'intentar demanar-ho a l'Ajuntament de Barcelona sense èxit.

Aquesta és només una història, però entre el maig i el juliol del 1974, els veïns i veïnes de Verdum i Roquetes (Nou Barris), van segrestar fins a tres vegades l'autobús 11 després d'enviar onze cartes demanant una línia d'autobús pels barris (Manzano, 2024) i que l'Ajuntament digués que era impossible que arribés el transport públic al barri (Herrera i Andreu, 2024). A la Prosperitat (també Nou Barris), tres anys després, van segrestar el 12, el van passejar per tot Barcelona, incloent la Plaça Sant Jaume i la casa de l'alcalde d'aleshores per reclamar habitatges provisionals per a les persones que encara vivien a barraques (Manzano, 2024; Herrera i Andreu, 2024). L'any 1978, el mateix dia del segrest del 47, el veïnat de Ciutat Meridiana també va requisar l'autobús

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

Segrest del bus 47. Imatge de l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris

2 (Andreu, 2024). Als setanta i vuitanta, més enllà de Barcelona, en concret a Santa Coloma i a Badalona, va haver altres segrestos d'autobusos com forma de protesta veïnal amb un protagonisme actiu de les dones (Herrera i Andreu, 2024). Fins i tot als anys noranta, després dels jocs olímpics, va haver altres intents com a forma de protesta i demanda de transport públic als barris de la Teixonera i Sant Genís dels Agudells, ambdós del districte d'Horta Guinardó (Herrera i Andreu, 2024).

Així doncs, darrera del 47 s'amaguen moltes més històries dels barris populars de la ciutat i una acció col·lectiva i organitzada, fora d'iniciatives individuals espontànies (Andreu, 2024). De fet, pel segrest del 47, Vital va comptar no només amb l'ajuda del veïnat, sinó també amb la complicitat de Comissions Obreres (CCOO) i el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), espais on militava (Andreu, 2024). Per tant, més enllà de la pel·lícula del 47, on queden aquestes històries? I els records? Qui els preserva i explica?

Centre d'Estudis Populars i Arxiu Històric de Roquetes – Nou Barris

"Nosaltres el que tractem de recuperar és la memòria de la gent, tot el que és institucional, va per una altra banda". Aquesta va ser una de les primeres coses que va dir l'**Arnaldo Gil** (Arni), co-fundador del [Centre d'Estudis Populars i Arxiu Històric de Roquetes](#) i responsable d'activitats, només començar l'entrevista. Així doncs, l'arxiu neix amb el propòsit de "**no perdre tota la documentació que es generava al moviment associatiu i dels veïns i veïnes**", segueix l'Arni.

Oficialment, l'Arxiu es funda el 1989, però la recopilació i conservació de documentació comença una mica abans, l'any 1984, entre diferents persones sensibilitzades i organitzades dels barris. Per a **Montse** Argente, responsable de comunicació i relacions institucionals de l'Arxiu, en aquell període, "Barcelona, Catalunya i tot l'Estat, en general,

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

L'Arxiu Històric de Roquetes l'han sostingut persones no professionals vinculades al moviment associatiu.

estava travessant un moment de canvis” i esdevenia important recopilar tot allò, “encara que després hem anat més enrere, hem recuperat història antiga del que actualment és el districte de Nou Barris format per tretze barris”, aclareix Argente.

En els seus quaranta anys de funcionament, **l'Arxiu l'han sostingut els veïns i veïnes de Nou Barris**, persones no professionals vinculades al moviment associatiu que han dedicat el seu temps lliure a: recollir i divulgar la història del districte; oferir un servei de consulta; arxivar i catalogar el fons documental i possibilitar l'edició i publicació de materials. El fet de pràcticament no dependre de subvencions públiques i comptar amb persones col·laboradores “porta inconvenients, però també avantatges en quant a que som lliures per fer el que vulguem”, destaca l'Arni. Mantenir-se ha sigut un repte, però ho han aconseguit implicant a la gent. D'una banda, amb les donacions de documentació i objectes variats de les famílies i persones del districte i, d'altra, amb la quota de les persones sòcies i convidant a la participació. Segons la Montse “qualsevol persona sòcia pot venir a col·laborar i sentir-ho com seu”. Actualment, compten amb aproximadament **270 sòcies i socis actius**.

A més d'anar guanyant sòcies, han anat guanyant espai. En un primer moment, l'Arxiu es va ubicar a la biblioteca de l'actual Centre de Formació de Persones Adultes Freire, a Via Favència, 254. L'any 1994 es van traslladar a l'Ateneu Popular de Nou Barris i passats deu anys, “la plataforma de Roquetes ens va oferir un local municipal, l'Espai Via Favència”, recorda l'Arni. Des d'aleshores es mantenen en aquest espai via un conveni amb l'Ajuntament.

Activitats de divulgació

Per tal de difondre la memòria dels barris des de l'Arxiu s'ofereixen diferents activitats. D'una banda, es coordinen diverses exposicions. Actualment, a l'Espai Via Favència, compten amb un vestíbul on poden celebrar **exposicions vinculades a la memòria dels barris**. Allà mateix, també s'organitzen les presentacions de la revista semestral pròpia “[L'Arxiu](#)” i dels **llibres** de la col·lecció Favència, també editats pel centre d'estudis.

D'altra banda, organitzen sortides a peu: **passejades urbanes i rutes per Collserola**. Les passejades pel Barri són una activitat iniciada l'any 1992 per descobrir i visitar indrets singulars dels barris del districte. S'han fet passejades per explicar les característiques i orígens dels barris i d'altres temàtiques al voltant del patrimoni arquitectònic, l'habitatge, l'Institut Mental, la Segona República, la Guerra d'Espanya, etc. L'any 2010, en motiu del quarantè aniversari de la fundació de l'Associació de Vecins de 9 Barris, es van oferir diversos itineraris on s'explicaven les lluites urbanes que van transformar els barris del districte. Normalment, cada any hi ha una **temàtica prioritària** que trien entre les peticions i interessos dels barris i les persones sòcies, i les passejades hi giren al voltant. Per exemple, aquest 2024 són sobre la identitat dels barris que conformen el territori del Districte de Nou Barris.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

Ruta per Collserola. Imatge de l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris

Pel que fa a les rutes per Collserola són tres durant l'any. Una per Nadal a l'hivern, una a la primavera i una de nocturna a l'estiu. Gil considera que "vam ser els pioners en fer rutes per Collserola, fa quaranta anys vam fer la primera nocturna i ningú feia rutes per allà".

El contingut pedagògic de les rutes es recull en un petit fulletó que es reparteix durant la passejada, a més de les explicacions i guiatge que l'acompanya. **Totes aquestes rutes són gratuïtes** i tenen la política interna de no cobrar les activitats. L'Arxiu només cobra les publicacions o les consultes a l'arxiu per part d'empreses o professionals particulars. En el cas de que la consulta la faci alguna persona sòcia o entitat, segueix sent gratuïta o bé, de preu reduït si comporta despesa interna.

D'altra banda, el 2020, es va col·locar una de les primeres rajoletes explicatives **pròpies per senyalitzar llocs, persones i elements històrics del barri que havien anat desapareixent**. Aquesta va ser la del refugi 758 de la Prosperitat on, [després de dos anys de la troballa, encara no hi havia cap proposta pedagògica ni senyalització per part de cap institució pública](#). El 2022, per donar-li continuïtat a aquesta iniciativa, es llença el projecte "Recuperem la memòria al carrer". Actualment, ja compten amb gairebé 125 rajoletes i, mensualment, es fa una revisió del seu manteniment i, les vandalitzades, es reposen. Relacionat amb aquest projecte, hi ha un altre, anomenat "[Relligant Nou Barris](#)", que agrupa punts històrics del barri conformant rutes que es poden fer de manera autònoma amb un telèfon mòbil. A la vegada, tenen un altre projecte amb Nou Barris Televisió des de l'abril del 2022 amb qui realitzen una sèrie de vídeos anomenada [Càpsules del temps](#).

Turisme i patrimoni per a qui?

El perfil de les persones que realitzen aquestes rutes és barceloní, majoritàriament del districte. Pel que fa a les sortides a Collserola, són també populars entre persones

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

d'altres zones de la ciutat. Malgrat això, sempre hi ha algú d'altres bandes de Catalunya o Espanya interessat en la temàtica i que participa d'aquestes activitats. Des de l'Arxiu, esmenten que han donat especial importància a les escoles, sobretot a les de Nou Barris. Per l'Arni, **“hi ha molts socis que són mestres i des del principi pensàvem que una de les qüestions més importants era la gent jove.** A això li hem donat molta prioritat i li seguim donant”. Normalment, són sortides tancades, però si hi ha un grup d'estudiants o persones que volen tractar algun tema en específic, es pensa una passejada a mida.

Així doncs, la finalitat que persegueix l'Arxiu amb la seva proposta “és posar en valor la identitat, història i la cohesió de la gent que va crear i formar els nou barris com a territori i en l'actualitat també”, resumeix la Montse. Per copsar aquesta idea, l'Arni recupera un dossier antic on recullen un extracte del manifest **“La defensa del patrimoni arquitectònic”** d'Oriol Bohigas, David Mackay i Josep Martorell que diu: “Davant la concepció acadèmica que entén la defensa del patrimoni com a restauració arqueològica o pintoresca, en funció del prestigi oficial o de les sol·licitacions del consum turístic, **afirmem la necessitat d'un plantejament que es basi en la reutilització social dels monuments i indrets, partint de la idea que el patrimoni arquitectònic és una riquesa essencialment col·lectiva** que ha de tenir un paper actiu en la vida cultural del poble”.

Aquest text el van utilitzar per organitzar un seminari el 1993 anomenat “Identitats: proposta de patrimoni a Nou Barris”. Per tant, es veu com des d'un inici **l'Arxiu ha tingut la voluntat que la seva tasca estigui a la disposició del veïnat del districte.** Aleshores, qualsevol activitat turística, com les passejades o les exposicions, tindran aquesta orientació cap a la població local, sense afany de lucre i amb una finalitat pedagògica i de recuperació i reivindicació de la memòria. De fet, l'Arni explica que “si

Passejada dones 2019. Imatge de l'Arxiu Històric de Roquetes – Nou Barris

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

nosaltres volguéssim fer visites de cara als turistes, ho fariem d'una altra forma. Cada vegada que fem una passejada i passem pel mateix lloc, expliquem una cosa diferent. Si penses en clau turística, primer, has de cobrar, fer inscripcions, tenir l'assegurança i ja pensar unes històries que siguin pels turistes. És una altra cultura, una altra forma de fer i no coneixen l'antecedent". Això no només passa amb el turisme estranger, sinó que l'Arni exclama com a vegades "ve gent fora del districte que es pensen que aquí encara anem amb cavall". Així doncs, des del Centre d'Estudis i altres organitzacions comunitàries, lluiten per "fer veure el què és el districte realment", conclou Gil.

Barris en transformació

Els barris es transformen, tanquen els comerços de proximitat i el forn de sempre ara és una cafeteria d'especialitat. També s'acaben els lloguers de renda antiga, canvien les propietats, apareix un pis turístic al tercer... Totes aquestes transformacions es viuen i pateixen a Barcelona i, Nou Barris, no s'escapa d'aquesta dinàmica. Cada cop hi ha més habitatges d'ús turístic i l'Ajuntament de Barcelona ha llançat un projecte de

Nou Barris no s'escapa a la dinàmica que provoquen totes les transformacions que es viuen i pateixen a Barcelona

crear un **laboratori d'art urbà al districte**. En concret, l'objectiu és "generar un atractiu turístic a partir d'una proposta d'art urbà, que alhora permeti dignificar entorns deprimits i fomentar el sentit de pertinença i identitat del veïnat, i que suposi també un procés de creació comunitària i de millora de la cohesió social" (Gerència d'Àrea d'Economia i Promoció Econòmica, 2024:111).

Per assolir aquests objectius no hauria de caldre un lab, sinó espais comunitaris, que sorgeixin de les bases i satisfacin les necessitats i inquietuds del veïnat que roman als barris, com és el cas de l'Arxiu o la de 9 Barris Acull, entitat amb la que compartien espai, va fer "una tasca estupenda d'acollida". [Després de 23 anys, el juny de 2024 l'entitat va haver de tancar per problemes de finançament](#). Amb la desaparició de l'entitat s'esfuma el servei de punt d'acollida i informació, que només el 2023 va atendre a 3.300 persones, el servei d'acompanyament jurídic, que va atendre a 1426 persones l'any passat i altres tallers i treball en xarxa amb altres entitats i equipaments. Encara que l'absència de 9 Barris Acull es notarà, l'Arni defensa que "Nou barris és un districte d'acollida, no només ara, sinó històricament" i la Montse es planteja dedicar "un any a les noves cultures".

Donat aquest context d'afebliment del teixit comunitari per les dinàmiques d'expulsió que pateix la ciutat, la tasca del centre d'estudis es basa, precisament, en fomentar el sentit de pertinença i identitat, a la vegada que és una iniciativa col·lectiva, impulsada pels 270 socis i sòcies que la conformen. En aquesta base social també trobem jovent al voltant dels vint anys, encara que "la majoria de persones comencen a implicar-se quan tenen quaranta o cinquanta anys, gent més jove és complicat que participi de forma seguida", explica l'Arni. Respecte això, la Montse assenyala que "aquesta explosió d'interès per la memòria, fa molt poc no existia i ara sí que es presta més a interessar a la gent jove".

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.3. LA MEMÒRIA DE NOU BARRIS MÉS ENLLÀ DEL 47

Reflexions finals

El segrest del 47 a Torre Baró, l'església de Santa Eulàlia de Vilapicina, Collserola, o l'Hospital Mental de la Santa Creu a la Guineueta: totes les memòries darrera d'aquests fets o indrets són les que intenta preservar i divulgar l'arxiu ara fa quaranta anys. El Centre d'Estudis Populars i Arxiu Històric de Roquetes esdevé un **exemple d'activisme memorial** que, a través d'activitats culturals i d'oci, apropa el passat d'uns barris a l'actualitat. També té l'objectiu de continuar creixent amb el pas del temps i incorporar noves històries.

En un context de transformació de la ciutat i d'augment dels discursos d'odi, és fonamental conduir aquest tipus d'activitats pedagògiques i d'oci, així com promoure l'organització comunitària. Com deia una veïna de Nou Barris, encara queden molts 47 per segrestar.

3.4.

ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

El 2018, Sam Garcia, també popularment conegut com a Sam Mosketón pel seu avi, va tenir la necessitat de començar a treballar amb la comunitat gitana del seu barri, el Raval. Així neix [Carabutsí](#), una associació sense ànim de lucre amb l'objectiu de **dinamitzar, difondre i preservar la cultura de la comunitat gitana resident a Catalunya**. En Sam explica com "Carabutsí és una paraula gitano-catalana que vol dir: què bo!".

Una de les primeres accions que van fer com associació, i avui dia continua vigent, va ser engegar el projecte "[no perdís el ritme](#)", el qual consisteix en "fer una part de reforç escolar i una més artística vinculada a la música, a la rumba catalana", explica en Sam. A partir d'això, Mosketón recorda com "volia recuperar la memòria dels gitanos del barri, i amb un grup de dotze gitanes joves vam iniciar un projecte que consistia en anar per les cases, recollir fotos i fer entrevistes a gent gran". Després d'aquestes visites, van acabar recopilant fins a tres mil imatges i centenars d'històries que, gràcies

"Vam iniciar un projecte que consistia en anar per les cases, recollir fotos i fer entrevistes a gent gran"

a una col·laboració amb el **Consell Superior d'Investigacions Científiques** (CSIC), van poder adquirir els coneixements i eines per convertir-ho en un arxiu catalogat per temàtiques sobre religió, migracions, vida social, la rumba, etc.

Paral·lelament, amb l'Associació **Inter-Acció** van posar en marxa el projecte Memòria Oral Virtual dels Gitanos de Catalunya ([MOVGCAT](#)), per donar visibilitat a les fotografies i fitxes, així com a les entrevistes i vídeos duts a terme per l'Associació Carabutsí en el seu procés de recuperació i preservació de la memòria. Aquesta iniciativa, segons en Sam, en concep com "un arxiu d'arxius on volem que s'inclouguin arxius d'altres barris i territoris". Amb el pas del temps, Carabutsí ha aconseguit recollir més de set mil fotos i dues mil ja estan disponibles en línia per poder-les consultar.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.4. ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

EcoMuseu Gitano Urbà. Imatge de Carla Izcarra

Al vídeo a continuació, ubicat al MOVGCAT, es pot recuperar el testimoni d'algunes de les dones del barri implicades en aquest procés de recopilació d'objectes, fotografies, realització d'entrevistes, etc. Com indica **Sinaí Batista**, gitana del Raval i col·laboradora de Carabutsí, el seu objectiu era “poder tirar endavant la nostra història, recuperar el passat per construir el nostre futur. A més de formar part de la història, perquè formem part de Catalunya”. Així mateix, tanquen la seva intervenció desmuntant alguns dels mites del que significa ser dona gitana.

Quatre anys d'EMUGBA

Amb la voluntat de preservar i promoure la memòria de la comunitat gitana del Raval, el 2020 l'associació va decidir llogar un petit local de Baixos de Protecció Oficial (BPO) al Carrer de la Cera, número 10, al barri del Raval de Barcelona, per obrir l'EcoMuseu Urbà Gitano de Barcelona. Els **ecomuseus** són espais orientats a la conservació i promoció de la identitat d'un territori que els sostenen la pròpia comunitat. Aquests equipaments normalment es troben a localitats rurals, com a Esterrí d'Àneu on es troba l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu amb el que es van inspirar.

Tenint en compte la vinculació d'aquests espais amb el territori, la ubicació de l'EcoMuseu no és casualitat, atès que vol recuperar la memòria de la comunitat gitana que vivia al Raval. En Sam parla en passat perquè “la majoria ha marxat del barri per l'encariment de preus, el deteriorament dels edificis o els conflictes que es donen”.

Manuel Gabarre, conegut com a Manu Marchoso pel seu avi, jove que col·labora amb l'associació i té un [programa sobre rumba a Ràdio Ciutat Vella](#), coincideix en que aquesta iniciativa “**és una manera de recuperar el barri**” i afegeix que els “obliga a

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.4. ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

EcoMuseu Gitano Urbà. Imatge de Carla Izcara

anar i a tornar a fer-hi vida”. Així, l'EcoMuseu, a més de ser un espai de memòria, esdevé un lloc on “anar a treballar i passar el temps d'oci”, conclou en Manu.

Malgrat les dificultats que es van topar a l'inici del projecte, perquè va coincidir amb la pandèmia de la COVID-19, quatre anys després el museu segueix en peu oferint un ampli catàleg d'activitats. A més, **han rebut diferents reconeixements per la seva feina**, entre ells el Premi Ciutat de Barcelona dins la modalitat de Cultura Popular i Comunitària per preservar la memòria gitana amb perspectiva de gènere. També el Premi Antonio Carné 2021, el Premi dels Mossos d'Esquadra 2023, el Premi al Concurs Artístic Internacional “Amico Rom” 2023 i el Premi del Ministerio de Cultura y Deporte 2024 pel projecte de la “Kings League Gipsy”.

A part d'això, **Rafael Silva**, doctorant en antropologia a la UAM, voluntari al Institut Romanó i gitano, destaca que només hi ha tres museus a Espanya de memòria gitana: el museu institucional dedicat a la cultura gitana a Melilla, el Museu Etnològic de la Dona Gitana a Granada i l'EcoMuseu Urbà Gitano de Barcelona.

Molt més que un museu

L'EMUGBA és un espai viu on, a més de poder visitar el local de forma gratuïta, s'ofereixen moltes altres activitats. Com diu en Manu, “un museu pot sonar avorrit, però tot el contrari, tothom s'ho passa molt bé i té l'oportunitat de conèixer-nos”. Una de les activitats més demandades és la “ruta experiència” que consisteix en, primer, fer la visita guiada a l'EMUGBA seguit d'un itinerari pels carrers del voltant amb QR i radioguies i, finalment, un comiat al local acompanyat de Rumba Catalana i un petit refrigeri.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.4. ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

Pel que fa a les activitats a demanda, ofereixen un taller de rumba a partir dels 4 anys d'edat per conèixer els ritmes, cançons i orígens de la Rumba Catalana. A més, també n'ofereixen un altre de "Cajón Rumbero" per aprendre de manera ràpida a tocar els ritmes bàsics de la Rumba catalana al cajón. Altrament tenen a la seva carterera d'activitats un espectacle d'ombres gitanes titulada "L'arribada del Poble Gitano a Barcelona" promogut per un grup de joves dones gitanes de Carabutsí, sota la direcció artística del Grecko con Botas i amb el guió literari de César Martínez. Vinculat al públic infantil, Sam Mosketón va crear un projecte pedagògic intercultural a partir d'un conte infantil: "Rumbeta, la pingüina gitana".

D'altra banda, des de fa poc, han apostat per promoure una "gastro experiència gitana". Aquesta consisteix en un menú tot inclòs amb entrants de La Conservera BCN seguits de l' "olla gitana", plat de cullera tradicional. Després de les postres, es conclou l'experiència amb un taller concert de Rumba Gitana.

Finalment, l'EMUGBA, a part de la seva exposició permanent al local, compta amb diferents exposicions itinerants. La primera, "Rumba Catalana Gitana i Catalana" sobre les arrels d'aquest gènere nascut els anys 50 a Catalunya. També l'exposició "Grans Noms de la Rumba Catalana", "Geografia de la Rumba" i "Gato Perez", les tres donacions de l'associació de Foment de la Rumba Catalana dissolta l'any 2021. En cinquè lloc, "Som dones, Som gitanes", que inclou part de la feina realitzada pel grup de dones joves que va impulsar l'arxiu de l'associació.

Paral·lelament a això, des de l'EcoMuseu també es pot contractar grups de rumba com "Rumb@ nois" o "Gipsy rumba all stars" o adquirir alguns ítems per recolzar i impulsar la iniciativa. Per exemple, es pot comprar "Jocs rumberos", un kit de tres jocs de taula; els estàndards de la Rumba Catalana o samarretes o altres petits elements promocionals.

La majoria de persones que visiten l'espai o sol·liciten les activitats són d'escoles, universitats, entitats o casals de Barcelona.

Des d'un principi, el públic meta de totes aquestes activitats ha sigut la població local. La majoria de persones que visiten l'espai o sol·liciten les activitats són d'escoles, universitats, entitats o casals de

Barcelona, encara que per la ubicació i la repercussió mediàtica de l'EcoMuseu també l'han visitat persones de l'estranger que feien turisme per Barcelona.

Propòsit de la iniciativa

El propòsit principal de la iniciativa és la **conservació de la memòria de la comunitat gitana del Raval**, així com la voluntat de vincular-la a memòries d'altres comunitats situades a diferents barris i ciutats. A partir d'aquest procés, de romandre al barri i explicar la seva història, també és **reivindica la contribució del poble gitano a la cultura popular a través de la música**. Vinculat a això, Rafa Silva destaca de l'EMUGBA precisament la "intersecció local, gitano i musical". Una altra aportació que destaca en Sam és a l'idioma, perquè "moltes paraules que es fan servir avui venen del nostre idioma: molar, pinreles, jalar, currar, pirar...". Per a Silva, **recuperar**

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.4. ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

i reivindicar la llengua romaní és central en el procés de recuperació de la memòria degut a l'oralitat del poble gitano.

En segon lloc, té l'objectiu de divulgar i sensibilitzar sobre la cultura gitana. Actualment, l'antigitanisme segueix existint i ho trobem als llibres, a la premsa i a la quotidianitat del dia a dia. El fet de voler llogar un pis, demanar un crèdit o buscar feina, poden ser situacions on aquestes persones pateixin discriminació per ser gitanes. Això, sumat d'un context on la dreta i l'extremadreta augmenta, ho accentua encara més. Per aquest motiu, **“una de les missions principals és lluitar contra l'antigitanisme”**, a través de l'EcoMuseu i les seves activitats volen “canviar les ments i els cors de les persones que venen aquí i que puguin aprendre i conèixer la cultura gitana i veure que no som tan diferents”, conclou Mosketón. Pel que fa a Manu Marchoso, malgrat ell personalment no ha experimentat gaires discriminacions pel fet de ser gitano, considera que “gent com en Sam o altres activistes a Barcelona són imprescindibles”.

Un deure de l'administració, per a en Rafa Silva, és el reconeixement de les **competències culturals del poble gitano** que, segons el [Ministeri d'Educació, Formació Professional i Esports](#), consisteix en “comprendre i respectar el mode en que les idees, opinions, sentiments i emocions, s'expressen i es comuniquen de forma creativa a diferents cultures. Implica també un compromís amb la comprensió, desenvolupament d'idees pròpies i del lloc que s'ocupa i paper que es desenvolupa en la societat”. Aquest reconeixement, passa per influir a nivell educatiu i sociocultural, que és la tasca que està duent a terme l'EcoMuseu a través de la seva cartera d'activitats al local, centres educatius, casals, etc.

EcoMuseu Gitano Urbà. Imatge de Carla Izcarra

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.4. ECOMUSEU GITANO URBÀ, ESPAI DE MEMÒRIA DEL RAVAL

En tercer lloc, a partir d'aquestes accions de formació, sensibilització i incidència que fan des de l'associació i l'EMUGBA, un dels propòsits és també **generar oportunitats laborals a la població gitana**, sobretot a la més jove.

Futur de la iniciativa

La tasca de l'Associació Carabutsí i la iniciativa de l'EMUGBA esdevé un referent per altres entitats. Aquesta és la idea de Sam Mosketón, que espera "que es puguin fer rèpliques a altres territoris, a Tarragona, Girona... Transmetre el nostre coneixement i empoderar altres entitats". En aquest sentit, en Sam recalca la importància que siguin **iniciatives que vinguin de la base i que sigui la comunitat gitana d'un territori qui vulgui promoure el projecte**.

Així, amb la idea de continuar amb la tasca de recuperació de la memòria i traslladar-ho a altres espais, l'associació ha començat a treballar al barri barceloní d'Hostafrancs. D'altra banda, en Manu junt amb tres joves més del barri i la col·laboració d'en Sam, publicaran cinc entrevistes gravades a cinc homes i dones grans del barri. També gràcies a l'espai de ràdio on treballa Marchoso, s'entrevistarà a diferents persones de la comunitat gitana per recordar com era la seva vida abans d'arribar a Barcelona, anècdotes del barri, etc.

Tot això per continuar alimentant la finalitat de la iniciativa, que no és una altra que "lluitar contra l'antigitanisme, donar oportunitats laborals i de formació a la comunitat i preservar i difondre la nostra memòria", conclou en Sam.

3.5.

600 - MOTOR DE LLIBERTAT: ITINERARI NARRATIU PEL BARRI DE LA MARINA

600 - Motor de llibertat és un itinerari narratiu que sorgeix de la voluntat del [Memorial democràtic dels treballadors i treballadores de la SEAT](#), en col·laboració amb [el Pla de Barris](#). En són autors la **Marta Vallejo** i el **Francesc Prieto**, amb el suport tècnic de l'empresa **Dilluns Monday SL. Arxius, Gestió Documental, Cultura**. L'objectiu principal de la ruta és difondre la memòria històrica del barri de La Marina en el marc del projecte d'activitats veïnals "Motor de la Llibertat". La ruta narra la història de la fàbrica de cotxes, dels seus treballadors i treballadores i del barri que es va crear al voltant d'ella. Els destinataris són prioritàriament els veïns i veïnes, però amb la voluntat d'arribar a la resta de la població de Barcelona.

El **Memorial democràtic dels treballadors i treballadores de la SEAT** va néixer l'any 2004 amb l'objectiu de preservar, investigar, difondre i commemorar la història de les lluites obreres durant el franquisme a aquesta emblemàtica empresa de l'automoció.

3.
**ON EL TURISME
I LA MEMÒRIA
ES TOQUEN****3.5.**
**600 - MOTOR DE
LLIBERTAT: ITINERARI
NARRATIU PEL BARRI
DE LA MARINA**

El Memorial està principalment adreçat als i les treballadores més joves, que ja no van viure aquella agitada època. Una història que es vol preservar i difondre també com a part de la memòria del barri i de la ciutat. Sobretot d'aquells fets vinculats a la lluita per la recuperació de les llibertats democràtiques durant els darrers anys del franquisme.

Una mica d'història

Si bé la voluntat política del govern franquista de crear una empresa de fabricació de cotxes és de 1948, **SEAT** (Sociedad Española de Automóviles de Turismo SA) es va fundar legalment l'any 1950 i la fàbrica es va inaugurar el 1955, associada a la potent marca italiana FIAT de Torí. Malgrat que un sector del règim preferien una altra ubicació, en concret Guadalajara, Barcelona va ser considerada finalment la més adequada. La ciutat comptava amb un port franc que la connectava directament amb Itàlia, una mà d'obra qualificada i una indústria auxiliar al voltant que permetria desenvolupar el projecte amb més garanties d'èxit. Com en molts altres països europeus, l'objectiu era introduir els mètodes tayloristes de la fabricació en cadena per produir, en aquest cas, un vehicle popular, de preu més assequible, convertint el que fins ara era un objecte luxe en un producte de consum massiu. Aquest vehicle va ser l'emblemàtic **600**, que avui simbolitza tot una època de creixement econòmic i de l'inici del consum de masses a Espanya. Tot plegat, en mig d'una ferotge dictadura que en els anys 60 s'obria a l'economia internacional i apostava pel desenvolupament d'un turisme de masses aprofitant el potent reclam del "sol i platja".

Com explica **Carles Vallejo**, president del Memorial Democràtic de SEAT, "aquesta empresa també representava la voluntat política del règim franquista de reconstruir les

Seat 600. Imatge de Fernando Maeso.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.5. 600 - MOTOR DE LLIBERTAT: ITINERARI NARRATIU PEL BARRI DE LA MARINA

relacions socials, eliminant per decret la lluita de classes i subordinant als treballadors (anomenats ara amb el neologisme “productors” com els volia qualificar el règim des del final de la Guerra d'Espanya) dins d'un model de relacions laborals i de societat, inspirades en els règims feixistes dels anys 20 i 30, corporatives i paternalistes. El model, nacionalsindicalista que representava el sindicat vertical on estaven integrats tant treballadors com empresaris sota la tutela de l'Estat i on per decret quedava superada la lluita de classes”.

Una passejada per interpretar el passat del barri i del país

L'itinerari narratiu forma part de les activitats “**Motor de llibertat**”, cicle d'accions artístiques del barri de La Marina impulsades per aquest Memorial dels i les treballadores, pel **Pla de Barris** de la Generalitat de Catalunya i amb l'organització artística del [Graner, centre de creació de dansa i arts vives](#). El passeig, que transita per diferents localitzacions relacionades amb la història de la factoria i del barri, és una de les accions dins del marc d'un cicle d'activitats que van incloure la presentació d'un llibre, una exposició efímera, un recorregut artístic amb un 600 i un espectacle teatral participatiu. El cicle, dut a terme del 9 de novembre al 10 de desembre de 2017 i que commemorava el 60 aniversari del primer 600, anava adreçat i volia dialogar principalment amb el veïnat del barri de la Marina i també amb els treballadors i treballadores de SEAT. La participació en les diferents activitats va arribar a un públic de 400 persones i van participar aproximadament 68 actors com creadors i col·laboradors per impulsar el cicle.

El cicle d'accions “**Motor de llibertat**” te la intenció de difondre la memòria obrera i reivindicativa del barri.

En el fons de tot plegat, rau la intenció de **difondre la memòria obrera i reivindicativa del barri**. En concret, de **la fundació de SEAT** el 1950, en plena **dictadura franquista**, i la inauguració de la factoria el 1955. Uns anys, els de la dècada dels 60, marcats pels canvis en els estils de vida, sobretot d'unes poblacions urbanes en creixement. Els “Planes de Desarrollo” a partir de 1959, impliquen la fi del model econòmic “autàrquic” de les primeres dues dècades del règim, l'entrada capitals forans i l'obertura massiva al turisme estranger. L'Espanya franquista va entrar de ple en l'onada consumista que des del final de la segona guerra mundial havia transformat els estils de vida dels països occidentals.

Aquests canvis econòmics no van implicar cap mena d'obertura democràtica, i el 600, com a símbol d'aquells temps, té un caràcter controvertit. Al mateix temps que la SEAT era l'avantguarda de les lluites obreres, tant econòmiques com polítiques, el cotxe que sortia de la factoria de la Zona Franca esdevenia **el símbol de l'entrada del país a la modernitat occidental i d'una llibertat de moviments** inèdita fins llavors. Alhora, suposava la **introducció de les classes treballadores espanyoles dins l'espiral d'un consumisme** que va generar una il·lusió d'ascens social que tendia a desmobilitzar-les. Tot plegat, dins d'un règim, el franquista, que continuarà sent fins als seus darrers dies, el 1976, una implacable i criminal dictadura. Com apunta **Carles Vallejo** “amb la SEAT al règim franquista li sortirà el tret per la culata, ja que l'empresa esdevindrà avantguarda i símbol de la lluita obrera contra la dictadura”.

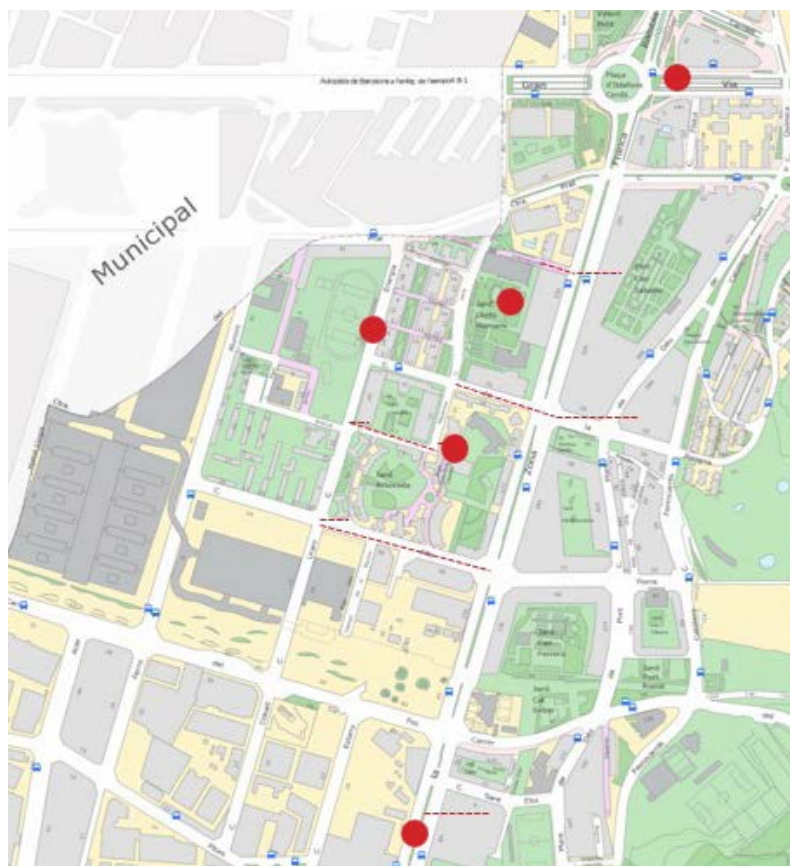
3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.5. 600 - MOTOR DE LLIBERTAT: ITINERARI NARRATIU PEL BARRI DE LA MARINA

L'itinerari narratiu

Aquest itinerari, amb una duració de tres hores i amb l'objectiu declarat de “resignificar el barri”, iniciava a la **Sala Pepita Casanellas**, als Jardins dels Drets Humans. Allà es començava escoltant unes explicacions prèviament gravades a través d'uns auriculars. Aquesta al·locució de caràcter més històric era secundada per aspectes més vivencials amb anècdotes que aportaven dos testimonis d'ex-treballadors de SEAT. La veu narrativa s'acompanyava de material escrit que prèviament s'havia fet arribar als inscrits. La idea de la passejada és que el participant faci un viatge en el temps i pugui reviure caminant pels carrers del barri un diumenge qualsevol de la vida del veïnat de La Marina durant la segona meitat del segle passat.

El primer punt es trobava a la Plaça Cerdà, on es pot contemplar una mostra de l'arquitectura neoracionalista dels anys 50, molt influïda per les avantguardes i on l'**edifici SEAT** incorporava la modernitat arquitectònica de Mies Van der Rohe. L'edifici, molt il·luminat, de línies rectes i on predomina el vidre i l'acer, era un gran expositor dels cotxes que produïa la factoria. Amb ell, el règim volia mostrar-se obert a la modernitat consumista que imperava al món occidental. El segon punt de la ruta és **el barri dels habitatges de SEAT**, una autèntica colònia industrial del segle XX que disposava de servei mèdic, escoles, una parròquia, un cinema, un casino, una

Mapa dels llocs significatius de l'itinerari. Imatge del memorial de la SEAT.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.5. 600 - MOTOR DE LLIBERTAT: ITINERARI NARRATIU PEL BARRI DE LA MARINA

cooperativa de consum i, com no, una comissaria de policia. Es tractava d'una autèntica ciutat pels "productors" (terme que utilitzava el règim per referir-se a la classe obrera) pensada des dels criteris paternalistes i de control total sobre la població treballadora que van caracteritzar la dictadura franquista. El tercer indret de la passejada era el **Centre Poliesportiu de SEAT**, unes instal·lacions de lleure esportiu amb camps de futbol, hoquei, frontó, piscines, pista poliesportiva, etc. gaudida sobretot per a infants i joves, futurs treballadors de l'empresa, i que demostren la voluntat de no deixar fora de control qualsevol aspecte de la vida quotidiana dels treballadors. Al Passeig de la Zona Franca, 43 es trobava l'**Escola d'aprenents de SEAT** que començà a funcionar el 1957 i que impartia formació en especialitats com a ajustador, torner o electricista. L'accés a l'escola era determinat pel parentiu: fills, germans o orfes de treballadors. La disciplina era molt estricta i la formació alternava la teoria amb la pràctica, garantint un cop completada, l'entrada a treballar a la factoria. En aquest punt, també s'aprofitava per il·lustrar la **conflictivitat laboral** que de forma creixent va caracteritzar a SEAT i on el Passeig de la Zona Franca va ser escenari de manifestacions i corredisses davant de la policia franquista (popularment anomenats "els grisos" pel color del seu uniforme). Mobilitzacions que si bé partien de les reivindicacions laborals, a poc a poc van anar tenint un caire més polític i de lluita contra la dictadura.

Per a en **Carles Vallejo**, "tant l'itinerari narratiu com les activitats de 600-Motor de Llibertat han complert els objectius **d'apropar al barri a la seva pròpia història** i a les contradiccions d'una època en què el règim buscava la «normalitat» entrant a la

"**Molts dels activistes veïnals que han impulsat i participat en aquesta iniciativa van estar vinculats a les lluites sindicals**"

modernitat i la societat de consum i alhora continuaven l'opressió política i les desigualtats socials. S'ha fet organitzant un seguit d'activitats on les noves generacions, com les nouvingudes, coneguin la història del seu barri i es connecti aquella identitat obrera que feia que molts joves del barri, que veien el seu futur com a treballadors d'una empresa puntera, manifestessin tenir sang SEAT".

Totes les activitats dutes a terme reforcen la voluntat de ser un pont de memòria entre el passat i el present, també a partir de les persones implicades. "Molts dels activistes veïnals que han impulsat i participat en aquesta iniciativa van estar vinculats a les lluites sindicals dins l'empresa, tancant un cercle d'exemple de compromís de gran valor ètic i social", recorda en Carles.

A l'activitat, amb un narrador principal i les dues veus testimonials, celebrada el 12 de novembre de 2017 van participar 32 persones. La difusió del projecte va comptar amb cartells (300) i tríptics (4000), la tramesa digital d'una butlletí enviada a 1.769 persones, xarxes socials, un vídeo, informació des de web, un fulletó digital, etc. És rellevant sobretot l'autopublicació del llibret "[Motor de Llibertat](#)" (200 exemplars) que pot ser utilitzat posteriorment per replicar de forma autònoma la ruta narrativa. El document, compta amb un mapa per orientar-se i totes les explicacions, però no conté les veus testimonials. Finalment, l'associació coordinadora de les jornades, El Graner, va publicar una detallada [memòria de les activitats](#).

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.5. 600 - MOTOR DE LLIBERTAT: ITINERARI NARRATIU PEL BARRI DE LA MARINA

600-Motor de Llibertat és sens dubte un bon exemple de com un barri pot impulsar **iniciatives lúdiques adreçades al veïnat que difonguin i valorin el seu passat recent**. Aquestes activitats, que abasten temàtiques molt diverses com l'arquitectura, les lluites obreres, l'urbanisme, la formació professional, etc. són extraordinàriament valuoses per renovar una identitat social i una ètica que construeixi una comunitat unida i solidària, enfortint el sentiment de pertinença al barri a partir de la recuperació de la història de les lluites pels drets socials i laborals i per la recuperació de la democràcia i les llibertats.

Tot i el seu potencial, aquestes activitats no han tingut gaire continuïtat en els anys posteriors, més enllà de repeticions puntuals de la ruta i per petició expressa del veïnat. Això ha impedit que s'hagin fixat de forma permanent en l'agenda cultural i educativa del barri, el que garantiria que aquest coneixement del passat anés calant entre el veïnatge i esdevingui un element important de la seva identitat col·lectiva actual. Més enllà de la voluntat de l'associació que ho ha impulsat, el Memorial Democràtic dels i les treballadores de la SEAT, cal també complicitat institucional per sostenir-les en el temps i l'espai. Això és central per evitar que aquestes siguin només accions disperses, discontinues o commemoracions puntuals, amb un caràcter més nostàlgic que de construcció d'una memòria històrica i democràtica sòlida i compartida. I que sobretot sigui útil per a enfortir una consciència col·lectiva amb uns valors genuïnament democràtics. Aquest enfortiment és cada cop més urgent i necessari davant el creixement d'idees xenòfobes i reaccionàries que divideixen a les persones en funció del seu origen, la seva cultura o religió.

3.6.

L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

L'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ) va néixer l'any 1999. És un equip interdisciplinari format per historiadors/es, antropòlegs/es, dissenyadors/es gràfics/es, fotògrafs/es, documentalistes que treballen a la confluència entre la investigació social, l'acció comunitària i les arts visuals. Els seus projectes i investigacions, molt centrats a la història social i l'antropologia urbana dels barris, cerquen de forma transversal la participació i el protagonisme de la comunitat amb la qual es treballa. La memòria popular esdevé un factor fonamental per enfortir el dret democràtic a la ciutat de les majories socials.

Els projectes de l'OVQ cerquen la participació i el protagonisme de la comunitat amb la qual treballa.

L'OVQ ha desenvolupat tot un seguit de línies de treball, i projectes i sobretot una metodologia pròpia per implementar-los. Les seves recerques s'han concretat en l'edició de llibres, documentals, exposicions fotogràfiques, desenvolupament de webs i d'altres creacions multimèdia treballant, sobretot, al voltant de les memòries de barri i del passat rebel de les classes populars de la ciutat.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.6. L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

Passeig Colom, nevada de 1962, Barcelona. Imatge de l'OVQ

Els projectes de l'OVQ

Els projectes s'organitzen al voltant d'un seguit d'eixos temàtics: Memòria veïnal, Barcelona metròpoli colonial, Lluites per Barcelona, Gràfica anarquista i la Imatge velada. En tots ells les imatges, en forma de fotografies d'època, cartellisme o de documentals, juguen un paper central per connectar als i les veïnes amb el seu passat recent i millorar la seva identitat i l'autoestima col·lectiva com a ciutadans de Barcelona.

- **Memòria veïnal.** És un dels projectes més importants de l'OVQ i on s'ha desenvolupat els principals eixos de la seva metodologia, adreçada a implicar a les organitzacions veïnals i a les persones que han protagonitzat la història dels barris. Les investigacions poden partir d'un indret emblemàtic de la història d'un barri com el Canòdrom de la Meridiana, lloc molt conegut, i avui controvertit, de l'oci popular durant l'època franquista i la transició. O, en un altre sentit molt diferent, d'una organització com la Cooperativa Gregal del barri del Besos i Maresme, matriu de projectes com l'Escola Gregal i moltes altres iniciatives associatives de lluita veïnal. També de projectes artístics com la recerca, documentació i l'assessorament històric per l'obra de teatre "Forasters vindran..." centrada en les onades migratòries dels anys 50 i 60. Documentals com "[Amb les nostres mans](#)" que posen la mirada en el fenomen de l'autoconstrucció dels anys 50 i 60, on els mateixos emigrants aixecaven les seves cases a barris com Sant Genís, la Teixonera o Torre Baró.
- **Barcelona metròpoli colonial.** Aquest projecte amb exposicions i debats rastreja les petjades del passat colonial espanyol a Barcelona. Ho fa a través dels seus carrers, monuments, de la revisió crítica del passat esclavista d'algunes fortunes

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.6. L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

de la burgesia catalana, del patrimoni d'alguns museus de la ciutat amb objectes arrabassats a les colònies o la memòria de milers de joves que van fer el servei militar en aquests antics territoris colonitzats .

- **Lluites per i a Barcelona.** Aglutina un seguit material en forma d'exposicions, llibres i mostres fotogràfiques d'un segle de revoltes i revolucions a la ciutat: la Setmana Tràgica; la revolució social de 1936-37; el llibre "Cops de gent", que repassa les imatges de les mobilitzacions ciutadanes des de 1890 fins a l'actualitat; la web sobre l'estètica gràfica del moviment llibertari entre finals del segle XIX fins al 1979; o el material gràfic "Solidaritat internacional" que vol recollir en imatges la història de la ciutat com a caixa de ressonància de mobilitzacions de solidaritat internacionalista amb les diferents lluites populars, d'alliberament i per la pau que durant els darrers seixanta anys han travessat el planeta.
- **Memòria velada.** Un projecte que aborda el passat de la ciutat a través de recuperar el treball realitzat des de l'objectiu fotogràfic de fotoreporters com Pérez de Rozas i Gabriel Casas i el reporterisme gràfic a les primeres dècades del segle XX.

Memòria visual dels barris de Barcelona

Memòria visual dels barris és un dels projectes de l'OVQ de més envergadura i que li ha permès desenvolupar una potent **metodologia de treball** pròpia que ha implicat a veïnes i veïns, entitats dels barris, arxius i centres de documentació locals i generals. Un

El projecte Memòria visual dels barris ha implicat a veïnes i veïns, entitats dels barris, arxius i centres de documentació locals i generals.

projecte viu i comunitari que va creixent amb aportacions continuades i que es formalitza amb exposicions, xerrades, publicacions, rutes, jornades, etc. Aquest abasta des del testimoni del i la veïna fins a la recerca historiogràfica en grans arxius, articulant un relat que alimenta i enforteix la identitat dels barris precisament en un moment en què les lògiques provocades per les grans transformacions urbanes i econòmiques dels darrers trenta anys les posen en perill. De moment, s'ha treballat al Gòtic, la Teixonera, Sant Genis dels Agudells i la

Trinitat Vella recuperant relats a partir d'entrevistes i converses i imatges fotogràfiques aportades pels mateixos veïns i veïnes o rescatades en arxius. Aquest treball de **recerca participativa** s'ha concretat en unes [webs](#) on es poden consultar tots els materials, sobretot fotografies, que s'han anat recollint durant un procés que roman obert a més incorporacions i propostes.

L'origen d'aquest treball de memòria i de la metodologia que l'OVQ ha anat desenvolupant està al barri mariner per excel·lència de Barcelona, la Barceloneta, quan al voltant de la recuperació [d'una antiga casa de pescadors de 1761](#), convertida des de 2011 en centre cívic dedicat a la memòria del barri, es va impulsar una crida popular entre el veïnat per recollir antigues fotografies. Com ens explica **Andrés Antebi**, membre de l'equip de l'OVQ, "aquest barri en aquell moment, cap al 2010, vivia un accelerat procés de turísticació i l'objectiu estava al voltant d'un projecte comunitari per

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.6. L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

recuperar la memòria del barri. El perill era que les intenses transformacions que vivia suporessin la pèrdua i dissolució d'aquella memòria veïnal i el projecte el vam anomenar, Fons fotogràfic popular de la Barceloneta". El treball no partia de zero, ja que moltes persones estaven fent aquesta tasca de manera amateur. L'objectiu va ser localitzar-les i canalitzar el seu treball de recopilació cap al fons fotogràfic. Per a l'**Andrés Antebi** "aquesta experiència a la Barceloneta, ens va facilitar el desenvolupament d'una metodologia de treball pròpia d'aquestes **memòries visuals de barri** que podia ser aplicada a altres barris i municipis".

En aquest context va ser important l'aparició el 2017 de l'anomenat "[Pla de Barris de Barcelona](#)", un programa amb l'objectiu de dedicar recursos a combatre les desigualtats entre els barris de la ciutat, que va permetre millorar i aprofundir aquesta metodologia impulsant les "**Taules de memòria local**". Aquestes consistien a ajuntar persones i agents significatius que tinguessin coses a dir sobre la pròpia memòria del barri i dissenyar un projecte bianual consistent en una recerca col·lectiva i que posteriorment es concreta de maneres diferents: exposicions, itineraris, llibres, jornades, intervencions educatives a les escoles, murals artístics al carrer, etc. Segons l'**Andrés Antebi** aquest treball, "es basa, i això és fonamental, en la implicació veïnal, i construeix una història des de baix, que barreja història i etnografia i que molts cops confronta el relat oficial i dominant de la ciutat feta més des d'experteses externes. Enfront del relat fet pels grans arquitectes i urbanistes que ha modelat la ciutat apareix el relat de les persones que han viscut i han construït aquests llocs".

En un moment en què la identitat dels barris es troba amenaçada, clarament en el cas de la Barceloneta, per dinàmiques que els veïns i veïnes no poden controlar aquests projectes, reclamen i reforcen un "orgull de barri" on la memòria del passat recent juga un paper fonamental. **Antebi** posa un exemple de com aquesta recuperació de la memòria esdevé cabdal per generar autoestima local: "l'autoconstrucció d'habitatges en molts barris sorgits de les onades migratòries dels 50 i 60, on els mateixos veïns i veïnes

Taules de memòria als barris. Imatge de l'OVQ

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.6. L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

d'entrada no entenien l'interès sobre aquests fets o fins i tot els amagaven avergonyits per estar relacionats amb la situació de pobresa en la qual van arribar a la ciutat”.

Quan aquesta memòria aflora i es resignifica, socialment i políticament, com a exemple d'esforç i resiliència col·lectiva, pren un sentit completament diferent i s'incorpora a la identitat del barri. És en aquest sentit que podem interpretar l'èxit de pel·lícules com “El 47” on, a través de la vida de **Manuel Vital**, dirigent veïnal de Torre Baró (Nou Barris) que va segrestar un autobús per reivindicar la necessitat de transport públic al seu barri, entenem el potencial que té la recuperació de passats de lluita i compromís com a forma d'enfortir les identitats socials en barris amenaçats per la turisticació i les desigualtats. Però l'**Andrés Antebi** va més enllà d'aquests fets puntuals i espectaculars, perquè “els nostres projectes volen donar valor a lluites més quotidianes i col·lectives que, sense el caràcter èpic dels segrestos d'autobusos, van millorar la vida de les persones en un temps en què les institucions no s'ocupaven d'aquests barris de recent creació”.

La metodologia proposada per OVQ vol, per altra banda, evitar una “**museificació del passat**” que el fixi com quelcom aliè al present. No se'l vol mostrar com una època ja superada i que culmina feliçment en un present on el valors i compromisos socials que impulsaven les lluites veïnals ja no són necessaris “Les fotografies que es mostren també han de permetre generar consciència crítica entre els i les veïnes sobre aquests canvis produïts, i sobre el guanyat i el perdut en tots aquests processos viscuts”, aclareix l'**Andrés Antebi**. No és la mera nostàlgia el que es vol atiar, sinó refermar críticament tots aquells projectes de transformació i emancipació social que van quedar per aconseguir. El passat inclou potents lliçons sense les quals es fa difícil construir un futur millor.

El passat colonial de Barcelona i els nous veïns i veïnes.

Un forat negre de la recuperació de la memòria a Barcelona és encara com connectar-la amb les darreres onades migratòries, moltes vingudes de països amb el que ens uneix una relació de passat colonial. L'OVQ ha desenvolupat tot un treball per recuperar i posar consciència sobre com aquest passat està també present en els carrers de la ciutat. Aquests elements molts cops passen totalment inadvertits, com els noms de carrers; els monuments a l'espai urbà; els objectes fruit del saqueig d'aquells països que podem trobar en museus i col·leccions privades; entranyables i estimades icones de Barcelona com el goril·la albi “Floquet de neu”; en les petjades dels “indians” en l'arquitectura de la ciutat, com al [barri de Sant Andreu](#); o en estils musicals tan aparentment nostres com “les havaneres”. L'OVQ posa el focus sobre alguns d'aquests elements quotidians amb l'objectiu de mobilitzar-los i connectar amb aquest “altres catalans” del segle XXI. “Necessitem relats sobre les migracions extracomunitàries –afirma **Antebi**–. L'impuls dels estudis decoloniais ho emmarca. No es tracta només d'abordar críticament el passat colonial del país en termes històrics sinó també com aquest passat influeix en el present. Una persona migrant que ve a treballar en l'àmbit de les cures o del turisme, del Marroc, de Bolívia, Filipines, o el Perú no és aliena al nostre passat colonial”.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.6. L'OBSERVATORI DE LA VIDA QUOTIDIANA I LES MEMÒRIES DELS BARRIS DE BARCELONA

Per l'OVQ connectar aquests passats i traçar el camí de molts objectes espoliats a les antigues colònies permet interpel·lar a aquests col·lectius nous i fer-los participar en aquesta memòria col·lectiva de la ciutat.

Algunes conclusions

El treball desenvolupat per l'OVQ obre perspectives molt interessants per aprofundir en el coneixement del passat recent de la ciutat de Barcelona. La metodologia desenvolupada i proposada per l'equip de l'OVQ traça un fil conductor que pot unir un treball historiogràfic i arxivístic, de caràcter més acadèmic, amb les investigacions que tenen com escenari polsegosos magatzems de barri o les velles caixes de fotos familiars; els estudis i conferències d'experts en la història local amb els relats dels veïns i veïnes que varen viure aquests mateixos fets com a directes protagonistes. Posar en peu d'igualtat unes i altres fonts no només millora el resultat del coneixement historiogràfic sinó que converteix a la ciutadania en protagonistes de la generació de saber i de ciència social. Deixen de ser mer objecte d'estudi per passar a ser subjectes amb agència sobre el relat del seu passat. La memòria es posa així al servei d'una ciutadania més conscient, crítica i amb capacitat política per definir el futur dels seus barris. Una altra qüestió és com tot aquest coneixement es pot mobilitzar en forma de propostes de lleure turístic adreçat als mateixos veïns i veïnes dels barris i fer-ho sense que esdevingui una oferta més dins d'una ciutat on la turistificació li està fent saltar totes les vores. Però per a l'**Andrés Antebi** "s'hauria d'anar molt amb compte per evitar que aquestes propostes no acabin alimentant l'oferta i siguin fagocitades per la indústria turística. Si el preu a pagar per generar aquests espais de lleure turístic propi es una possible coaptació mercantil hem de pensar molt bé que fem i com ho fem".

Per tot plegat calen polítiques públic-comunitàries que liderin i converteixin aquest coneixement i la recuperació del nostre passat recent en propostes per a la ciutadania que combinin el lleure, la cultura i la memòria. Aquestes han d'estar al servei d'uns veïns i veïnes conscients i orgullosos de la història dels seus barris, i on no siguin les lògiques mercantils, del sector turístic actualment hegemònic, les que les absorbeixin. El passat històric i la memòria recent d'una ciutat poden acabar també convertides en un segment més de la seva "oferta cultural" adreçada principalment a un visitant forà. Ens calen, per tant, polítiques públiques de lleure turístic que ho evitin i posin al centre als i les veïnes de Barcelona.

3.7. ARTIXOC: L'ART PER LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

Artixoc és una associació sense ànim de lucre fundada l'any 1998, que treballa en l'àmbit de la cultura comunitària. A partir del teatre, les arts plàstiques, la dansa, la música i el circ volen promoure el desenvolupament personal i comunitari, amb especial

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.7. ARTIXOC: L'ART PER LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

atenció a les persones més joves d'entre 15 i 25 anys. Per això, compta amb un gran equip de professionals. A l'associació, actualment, hi treballen 4 persones, però tenen una àmplia xarxa de "freelancers" i persones voluntàries que contribueixen a oferir el gran ventall d'accions d'Artixoc.

Dins de l'ampli catàleg de projectes, espectacles, tallers i activitats, conversem amb l'**Àgia Luna**, coordinadora general de l'entitat, per destacar el programa-projecte dedicat a la dinamització didàctica de la història a través del teatre anomenat "[Escena Històrica](#)".

Escena Històrica

El 2017, Artixoc va donar tret de sortida a "**Escena Històrica**" sota el lema "la lluita contra l'oblit, l'amor a la identitat i la il·lusió de fer-nos grans sense perdre les arrels". Amb l'objectiu de no oblidar i fer el traspàs d'un llegat històric a les noves generacions, han dut a terme, en el marc d'aquest projecte, una gran diversitat d'activitats.

Pel que fa a obres de teatre, el 2017, a l'antiga fàbrica de Can Batlló van estrenar "[En temps del Sr. Muñoz, Can Batlló als anys 40](#)", el qual van promoure amb un altre espectacle anomenat "[El naixement de Can Batlló](#)", una història sobre com el 1870, el Senyor Batlló es va interessar per uns terrenys de l'advocat Joan Vives a la Bordeta. Pel que fa a l'espectacle del Sr. Muñoz, l'Àgia recorda com "van haver cent trenta persones involucrades, quatre mesos de producció i mil persones que van venir de públic".

Darrera d'aquest espectacle hi havia la voluntat de reclamar la importància de recuperar els espais de Can Batlló com "únic i irrepetibles". La peça, creada a partir de la participació de les veïnes i veïns de la Bordeta, explicava la història de la fàbrica a finals del segle XIX. Més tard, el 2019, van estrenar al Born Centre de Cultura i Memòria un espectacle comunitari d'una temàtica ben diferent: "[Don Julio, el Retorn](#)". Aquest se situava a l'Espanya de la postguerra i tenia com a protagonista un franquista privilegiat.

Les diverses activitats dutes a terme dins d'aquest projecte tenen per objectiu fer el traspàs d'un llegat històric a les noves generacions.

En aquesta línia de combinar les arts escèniques i la memòria, van dur a terme entre 2021 i 2022 el projecte "[Fluxos](#)" al barri de Bon Pastor, amb la col·laboració de la Cooperativa La Fàbric@ i el suport de l'Escola Institut El Til·ler, la biblioteca del barri i el Museu d'Història de Barcelona. El projecte se centrava en la creació d'un videoclip musical protagonitzat per l'alumnat de l'escola que consistia en recrear escenes de la vida quotidiana de les infàncies del barri durant diverses dècades, dels anys 30 fins l'actualitat. Aquesta iniciativa promovia la implicació de la població més jove en el procés de recuperació de la memòria del barri, així com va esdevenir una activitat que desenvolupava la capacitat artística dels infants.

D'altra banda, van organitzar el 2022 i 2023, les jornades "[Tempus Fugit](#)": una trobada d'intercanvi entre persones, estudiants, entitats i grups que treballen en el camp de la memòria i la recreació històrica fent servir les arts escèniques com eina de difusió

**3.
ON EL TURISME
I LA MEMÒRIA
ES TOQUEN****3.7.
ARTIXOC: L'ART PER
LA TRANSFORMACIÓ
SOCIAL**

i didàctica. Per a la Luna, “no hi ha prou recreació històrica a Barcelona”, i aquestes jornades esdevenien un espai per discutir això entre d'altres temes. Actualment, segons s'anuncia a la seva pàgina web, estan treballant en una formació sobre els continguts que es van discutir a les jornades.

Finalment, destacar les rutes teatralitzades pel comerç antic dels barris d'Hostafrancs-Sants, Sants-Les Corts i de la Marina i, aquesta pròxima tardor, s'estrenarà una també al barri de Sant Andreu. Aquesta passejada anomenada el “Viatge a la botiga de l'àvia” va començar en plena pandèmia amb alguns comerços d'Hostafrancs. Des d'aleshores continuen oferint-les i ampliant recorreguts.

Viatge a la botiga de l'àvia

Aquest conjunt de rutes teatralitzades busca recuperar la memòria dels antics comerços dels barris d'Hostafrancs, Sants, Les Corts, la Marina i, pròximament, també de Sant Andreu. El recorregut, aproximadament de dues hores, es fa amb la companyia i guiatge de tres personatges vestits d'època que aniran explicant la història del barri i dels seus comerços. Els objectius d'aquestes rutes són, d'una banda, donar a conèixer i posar en valor el patrimoni material del comerç del barri i, d'una altra promoure el comerç de proximitat entre la població local.

Un dia abans de la ruta d'Hostafrancs-Sants, des de l'organització, s'envien les últimes directrius per la trobada i 31 àudios al telèfon mòbil amb explicacions sobre els diversos comerços i punts d'interès que es visitaran, així com d'altres que ja no existeixen. Un cop arriba el dia de la ruta, tan bon punt s'arriba al punt de trobada, comença l'espectacle. Et donen la benvinguda tres personatges vestits d'època i t'ofereixen

Actrius i actor a l'inici de la ruta. Imatge de Carla Izcara

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.7. ARTIXOC: L'ART PER LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

Els objectius d'aquestes rutes són, d'una banda, donar a conèixer i posar en valor el patrimoni material del comerç del barri i, d'una altra promoure el comerç de proximitat entre la població local.

una copa de cava o un suc. A la vegada, la mainada es disfressa amb un davantal i un cistell de vímet i mentrestant la gent va pagant la seva entrada, 15€ el preu no reduït. Fets aquests tràmits, comença la història pel comerç del barri en un grups de 13 a 20 persones màxim. Un tret positiu és que, al ser dissabte, el transit del carrer està tallat i hi ha major llibertat de moviment.

A mesura que recorrem la Creu Coberta, ens anem fixant amb els edificis i les restes arquitectòniques d'antics comerços. Artixoc, ha fet una minuciosa feina d'arxiu per evitar que es perdi la memòria dels establiments que han anat tancat. A la [seva pàgina web](#), han allotjat un espai amb àudios, retalls de premsa i imatges d'aquests comerços. Entre ells, trobem el Forn Giraut, en actiu del 1895 al 2022, o la Cistelleria Siscart, oberta del 1896 al 2019.

Seguim avançant i anem fent parades a diversos comerços. Entrem al mercat d'Hostafrancs on coneixem la quarta generació d'una família pagesa, també ens fixem amb els antics cartells de les paradetes.

A mesura que avancem les veïnes i veïns ens saluden, les persones s'interessen per la ruta i pregunten per participar. De fet, un veí s'atura per compartir amb nosaltres els seus records d'infantesa jugant a un carrer proper a Creu Coberta. De fet, "la gent repeteix i hi ha molta bona impressió dels grups", destaca la Luna.

Seguim coneixent altres indrets, entre ells, l'Òptica Oliver on un treballador ens explica la curiositat del lloc, "fan ulleres de busseig graduades". Continuem avançant fins la "Taberna la Parra", un restaurant de cuina típica catalana on algunes persones del grup ja reserven per a dinar. També entrem a una antiga farmàcia que encara conserva l'estètica antiga i la joieria rellotgeria Roé, inaugurada l'any 1925. Per últim, visitem l'estudi fotogràfic Daguerre, obert el 1916 on encara conserven antigues càmeres de fer fotografies. A més, durant la ruta, ens obsequien amb dolços del Forn Esplugues, en actiu des de 1898, i de la pastisseria Casa Vives.

Finalment acabem amb una foto de grup a la plaça Osca a l'hora de dinar. La gent, la majoria veïns i veïnes de barri, però també una comerciant i gent d'altres bandes de Barcelona, es queden xerrant, compartint històries i fent-se fotografies amb les actrius i l'actor que ens han acompanyat durant la ruta.

Passejades per recuperar la memòria

Aquestes rutes permeten conèixer el patrimoni material de l'antic comerç del barri. En particular, façanes i cartells que esdevenen relíquies en un moment que el paisatge comercial es torna uniforme amb l'arribada de grans cadenes internacionals. Per exemple, la Luna lamenta com "al barri de la Marina queda molt poquet" i reclama que "el port té un deute amb aquest barri, perquè li van treure el mar". Per aquests motius, ofereixen una nova ruta amb els comerços i veïnat de la zona.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.7. ARTIXOC: L'ART PER LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

En segon lloc, el fet de donar a conèixer comerços de proximitat, contribueix a la comercialització dels seus productes i serveis. Això ho vam poder comprovar durant la ruta on es van consumir els dolços de dos forns i pastisseries i algunes persones del grup van fer una reserva al restaurant per dinar. Així mateix, el fet de ser un públic de proximitat, dona més garanties de que puguin fidelitzar nova clientela, atès que poden tornar per visitar i comprar en aquests comerços i esdevenir habituals. Per a la Luna, “seria interessant fer un estudi sobre la contribució de la ruta en la venda de productes dels comerços participants”.

És imprescindible “fer una mirada cap al comerç des d'un turisme responsable”, reclama l'Àgia. Afegeix que “en tres anys han tancat entre quatre i cinc comerços històrics, sobretot per l'increment de preu dels lloguers”. Així, amb la promoció d'aquesta tipologia d'iniciatives, acompanyades d'una aposta institucional per la revalorització i protecció dels comerços de barri, es podria evitar la pèrdua d'altres establiments. Malgrat això, el relleu generacional també esdevé un repte que afronten molts d'aquests comerços.

En tercer lloc, destacar que una de les guies de la ruta, era una persona gran veïna del barri. A la vegada, diverses persones, veïnes i comerciants, van intervenir al llarg de la ruta. Tot això promou un intercanvi intergeneracional a la vegada que es recull la memòria oral d'aquestes persones que han viscut de primera mà les transformacions del seu barri. També, el format de conversa i passejada promou que les persones que estan fent la visita comparteixin el seu testimoni, facin preguntes i intercanviïn records i impressions. En conjunt, es genera comunitat, també incloent a les persones novingudes al barri o provinents d'altres indrets del territori.

Dolços durant la ruta. Imatge de Carla Izcara

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.8. MEMÒRIES LGTBI A BARCELONA

Per últim, destacar la feina de revalorització i recuperació que fa Artixoc amb la creació d'aquestes rutes. És un clar exemple de com pensar una oferta turística dirigida a la població local orientada als objectius de recuperar la memòria i promoure un consum més responsable.

3.8. MEMÒRIES LGTBI A BARCELONA

Recuperar i recordar el passat no és tasca fàcil. El relat d'una memòria col·lectiva es troba constantment en disputa i més, si es tracta de memòries subversives i dissidents com la del col·lectiu LGTBI.

El 28 de juny es reivindica el dia internacional de l'orgull LGTBI en commemoració dels disturbis d'Stonewall l'any 1969. Tot i ser una jornada de protesta, és habitual veure com ha esdevingut una festa promoguda per empreses privades hoteleres, immobiliàries, fons voltor, companyies aèries i plataformes. En el cas de Barcelona, s'ha convertit en **un gran esdeveniment orientat al turisme i no necessàriament al col·lectiu**.

De fet, aquest cap de setmana anterior [ha sigut la celebració del Pride a Barcelona](#), el qual ha esdevingut un clam turístic. Per això, des de la plataforma "28J Autònom", per cinquè any consecutiu van celebrar l'orgull crític del 26 al 29 de juny. També, des de la Crida LGBTI, van organitzar la diada per l'alliberament sexual i de gènere "Desbordem la norma" el 28 i 29 amb una gran manifestació on van participar diversos col·lectius, també contra la turistificació. A la manifestació i actes vinculats es posar especial èmfasi amb la causa palestina i van denunciar el pinkwashing del Pride Barcelona atès que col·labora i hi participen empreses sionistes.

A Barcelona, tenim diverses iniciatives que recuperen la memòria LGTBI a través de mostres de cinema, elements memorials, rutes, exposicions...

Front el pinkwashing d'empreses i estats que vulnereu els drets humans, **és imprescindible que el col·lectiu sigui el que dicti la seva història i recuperi les seves memòries**. A Barcelona, tenim diverses iniciatives que recuperen la memòria LGTBI a través de mostres de cinema, elements memorials, rutes, exposicions... Un ventall d'activitats turístiques que possibiliten transmetre el seu missatge a la vegada que reivindiquen les demandes del col·lectiu. Per tant, veiem com, el turisme pot esdevenir una eina per donar veu a aquestes memòries subversives o, pot organitzar-se envers els interessos de la reproducció del capital i aguditzar el procés de turistificació, a la vegada que es tracta el col·lectiu com un nínxol de mercat més.

PutiRuta

Aquesta ruta va ser creada per **Violeta Ferrer Micó**, actriu de la [companyia TiritiTrans](#) Trans Trans, companyia de teatre de dones trans que creen peces teatrals per transformar la societat i donar veu a les seves vivències. La ruta, anomenada "[PutiRuta](#)",

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.8. MEMÒRIES LGTB A BARCELONA

Violeta Ferrer fent la PutiRuta. Imatge d'Ernest Cañada

inicia al passeig del Born de Barcelona i fa un recorregut per punts icònics de la ciutat amb l'objectiu de **repassar la història del treball sexual i el col·lectiu LGTBI des del segle XVII fins l'actualitat**. Violeta Ferrer explica en primera persona les seves vivències com dona trans que va exercir de treballadora sexual als voltants del Camp Nou. Amb un to desenfadat, però molt reivindicatiu, Ferrer comparteix anècdotes personals a mesura que les vincula amb els carrers de Ciutat Vella i les petjades de la història del col·lectiu de treballadores sexuals.

Una de les primeres parades és al carrer Mirallers, on hi ha una de les carasses més icòniques i fàcils de reconèixer de Barcelona. Les carasses són cares tallades en pedra amb una expressió de plaer que servien per indicar on es trobaven els bordells. Es creu que el seu origen es remunta al segle XVII. Entre anècdotes es van repassant els diferents episodis de la història del treball sexual a la ciutat. En una de les últimes parades de la ruta, al Restaurant Amaya, ubicat a La Rambla, es pot veure exposada una llamborda plena de petits forats. Aquests, explica Ferrer, es van generar a causa del “taloneig” de les treballadores sexuals de carrer de les Rambles durant les seves jornades. Aquesta ruta de dues hores per Barcelona amb unes 9 parades és “una experiència imprescindible per entendre la situació actual del col·lectiu perquè aquesta vegada, la història, l'expliquem nosaltres”, com bé assenyala Violeta Ferrer a la seva pàgina web. De fet, un dels trets més característics d'aquesta ruta és l'habilitat de Ferrer per connectar els fets històrics i les anècdotes personals amb les demandes actuals de les treballadores sexuals. Així, durant la ruta, s'exposen **diferents arguments a favor de la despenalització del treball sexual** i la necessitat de trencar amb els estereotips que envolten aquesta feina. Un model normatiu que despenalitzï el treball

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.8. MEMÒRIES LGTB A BARCELONA

sexual, acompanyat d'altres reformes legals com la de la llei d'estrangeria, suposaria un avenç absolut en matèria de drets per aquests col·lectius vulnerabilitats i discriminats.

L'últim informe de l'**Observatori Contra la Homofòbia (OCH)** [de l'estat de la LGTBI-fòbia a Catalunya \(2022\)](#) indica que les discriminacions gaifòbiques són les més registrades (56,1%), amb 133 casos. En segon lloc, registren 53 casos d'incidències de tipus transfòbiques (22,4%). L'informe de l'OCH destaca que hi ha un augment progressiu d'enregistrament de casos. Això ho vinculen a una major conscienciació del col·lectiu LGTBIQ+ a la vegada que ho relacionen amb una ascensió de l'extrema dreta i un augment progressiu de la transfòbia. D'altra banda, el treball sexual continua sent estigmatitzat i perseguit, sobretot si l'exerceixen dones racialitzades en situació administrativa irregular. Per tant, **iniciatives com la PutiRuta que posen al centre vivències i memòries silenciades, a la vegada que lluiten contra l'estigma de les dones trans i de les treballadores sexuals**, esdevenen claus en el context actual d'augment de governs autoritaris i d'extrema dreta.

Casal Lambda

El 5 d'octubre del 1976 neix l'Institut Lambda com entitat pel treball de la sexualitat. En aquell moment, vuit mesos abans de les primeres eleccions democràtiques després de la mort del dictador Francisco Franco, seguia vigent la Llei sobre Perillositat i Rehabilitació Social, que substituïa la Ley de Vagos y Maleantes, per al control de diferents elements considerats "antisocials", entre ells l'homosexualitat. Per aquest motiu, quan es constitueix legalment l'entitat, encara no poden fer pública la seva missió que era fonamentalment donar atenció a les persones i institucions sobre l'àmbit LGTBI. **Jordi Samsó**, president

Pòsters d'antigues manifestacions a l'arxiu del Casal Lambda. Imatge de Carla Izcarra

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.8. MEMÒRIES LGTB A BARCELONA

del Casal Lambda, recorda com a partir d'aquell moment van començar a “assessorar institucions i persones, així com vam veure la necessitat de fer unes monografies des de la vessant psicològica, sociològica, jurídica...”. A partir de 1988 van canviar el nom per Casal Lambda per la “necessitat d'obrir-nos a la ciutadania i crear grups i activitats de creixement personal facilitant espais de trobada per reforçar-se”, explica Samsó.

Actualment, el Casal s'ubica al [Centre LGTBI de Barcelona](#), al barri de l'Eixample, un espai obert a la ciutadania facilitat per l'Ajuntament de Barcelona des d'on treballen algunes entitats del col·lectiu i s'acullen diverses activitats. El Casal però, també compta amb un altre local on es reuneixen els grups de dones, joves, de persones sordes, de muntanya i de teatre.

Darrera de les portes del Centre LGTBI de Barcelona, el Casal Lambda guarda [el Centre de Documentació Armand Fluvià](#) que és la biblioteca, hemeroteca, videoteca i arxiu històric del Casal Lambda. En Jordi Samsó diu que “és un espai obert a tothom, però fonamentalment hi acudeixen professionals o persones que estan fent una investigació i volen consultar els materials que tenim”. El Centre de Documentació neix pràcticament amb el Casal per tal d'anar recollint revistes, llibres, pancartes i dossiers de premsa, entre d'altres, per poder tenir tota una sèrie de fonts de documentació que expliquin la història del col·lectiu LGTBI. Amb relació a això, el juny de 2023, el president de la Generalitat Pere Aragonès, [va anunciar que Catalunya tindria el primer Centre de Memòria i Documentació LGTBI+ d'Espanya i del sud d'Europa](#) i se sumaria als quatre que hi ha actualment al món. Segons Jordi Samsó han estat en contacte amb el Casal, però encara no hi ha res clar. Samsó reclama que “fa molts anys que venim reclamant un espai museístic i memorial com a d'altres ciutats europees”.

Recuperant una de les iniciatives més exitoses del Casal Lambda, amb una possible vessant turística, impulsen des de 1995 una [mostra de cinema LGTBI internacional](#).

“El moviment LGTBI té una història i cal reconèixer-la”

En Jordi apunta com “el que portem a les mostres, pot ser que acabi en els circuits comercials, però segurament la resta no ho trobaràs enlloc més”. Habitualment, se celebra durant el mes de juny a l'Institut Francès i Samsó diu que “dins la mostra de cinema hi ha una perspectiva històrica i volem reflectir coses que passen o han passat, com el període del nazisme o un altre tema molt actual, i important, com són les teràpies de conversió”. Conclou amb que “**el moviment té una història i cal reconèixer-la**” i gràcies a la proposta cinematogràfica, cada any més prolifera i internacional, ho aconsegueixen.

Altres espais i iniciatives memorials

Actualment, a Barcelona, **només hi ha dos espais memorials oficials del col·lectiu LGTBI**, ambdós al parc de la Ciutadella. El 2011, s'instal·la el primer que és un monòlit triangular esculpit en pedra amb la inscripció “en memòria dels gais, lesbianes i persones transsexuals que han patit persecució i repressió al llarg de la història”. El segon, el [renombrament el 2013 de la glorieta](#) del centre del parc com “Glorieta Transsexual Sonia” assassinada el 6 d'octubre de 1991 per un grup de neonazis.

3. ON EL TURISME I LA MEMÒRIA ES TOQUEN

3.8. MEMÒRIES LGTB A BARCELONA

Glorieta de la Transsexual Sonia. Imatge de Marisa Conde

Tot i així, hi ha altres indrets que són espais de referència per la recuperació de la memòria LGTBI. Per exemple, la Crida LGTBI organitza la **“Ruta Borda”**, una passejada pel barri del Raval per compartir alguns d'aquests espais. Dues de les parades més emblemàtiques són dos murals. El primer és el mural de l'[Àgora Juan Andrés Benítez](#), un projecte d'alumnes de l'escola Massana i altres joves del barri. La peça és [en memòria del brutal assassinat el 6 d'octubre de 2023, en mans dels Mossos d'Esquadra, de Juan Andrés](#), empresari i membre fundador de l'Associació Catalana d'Empreses per a Gays i Lesbianes. Un any després del seu assassinat, el veïnat del Raval va decidir ocupar un solar del carrer Aurora i crear l'actual Agora Juan Andrés Benítez, un espai autogestionat que esdevé un punt de trobada i resistència per diferents col·lectius i persones del barri i la ciutat.

El segon és el mural [“Tots junts podem parar el sida”](#), 1989 (2014), de Keith Haring, artista i activista estatunidenc conegut per les seves obres d'art pop i grafiti. Originalment, es va pintar a la Plaça Salvador Seguí, però a causa de les remodelacions urbanístiques del barri, actualment, el podem trobar reproduït a les parets del Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) a partir del calcat de l'original. Al mural, es veu una xeringuilla ofegada per una serp de grans dimensions amb un nom escrit a sota: SIDA, una parella que forma una tisora secciona l'animal i algú li col·loca un preservatiu a la cua. Tot això, traçat de color vermell, simulant el color de la sang.

Transmetre la memòria

Iniciatives com les que s'han mostrat en aquest article esdevenen fonamentals per posar veu a diverses a memòries silenciades i estigmatitzades. Gràcies a la seva tasca, podem conèixer dades com que “el moviment neix a Europa, Berlin era la capital LGTBI

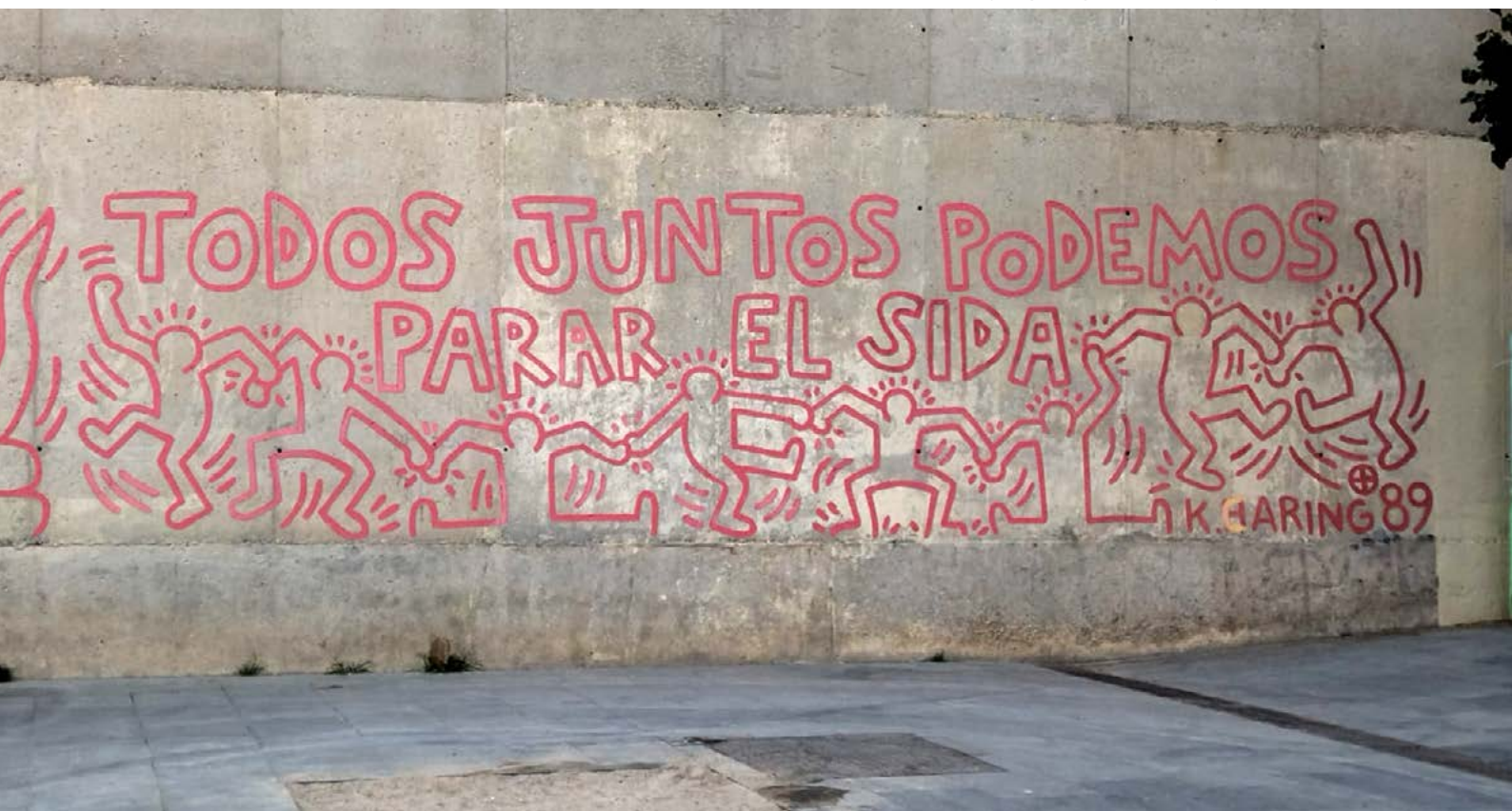
**3.
ON EL TURISME
I LA MEMÒRIA
ES TOQUEN****3.8.
MEMÒRIES LGTB A
BARCELONA**

a Europa, però el nazisme el va esborrar de dalt a baix”, recorda Samsó. També, a través del testimoni de la Violeta, podem saber més sobre què significa ser dona trans i treballadora sexual.

Transmetre aquests missatges a través d'activitats ludicoculturals i en l'àmbit educatiu és una forma de plantar cara a l'augment de l'extrema dreta a Europa. Jordi Samsó lamenta que en les activitats que organitzen als centres educatius es troben amb un gruix important d'alumnes reticents a la lluita feminista i les demandes del col·lectiu LGTBI. Així com, en ocasions han de lidiar amb la oposició de famílies a tractar alguns temes vinculats a la diversitat sexual i de gènere. Vinculat a això, durant la PutiRuta amb Violeta Ferrer, un jove va agredir-la tirant-li un petit objecte i interrompent una de les seves exposicions.

En conclusió, aquests exemples serveixen també per reflexionar sobre què entem per turisme i la mal-leabilitat d'aquesta activitat. D'una banda, el turisme LGTBI pot promoure's per reproduir els interessos d'empreses privades, contribuir a la turistificació dels barris i fer un [“rentat rosa” a estats que vulneren els Drets Humans com és el cas d'Israel](#). D'altra banda, a través de rutes, mostres de cinema o altres activitats turístiques, iniciatives de recuperació de la memòria poden accedir a un públic ampli i utilitzar el turisme com una estratègia més en la lluita de recuperació, visibilització i reconeixement de les seves memòries.

Mural “Tots junts podem parar el sida” Imatge de Carla Izcara

4.

DISCUSSIÓ

Les experiències documentades tenen un gran potencial per a esdevenir activitats recreatives adreçades al públic local, encara que ho fan en diferents graus. Algunes han desenvolupat plenament aquesta voluntat de recreació i divulgació pedagògica cap a la ciutadania, unes des d'una voluntat que combina l'impuls veïnal inicial amb una continuïtat institucional, com el **Refugi 307**, i d'altres amb una visió estrictament des de l'autonomia de barri, com l'**Arxiu Històric de Roquetes Nou Barris**. L'**EcoMuseu Urbà Gitano** del Raval, en canvi, principalment s'ha situat en un espai multifuncional des d'on projecten activitats que reivindiquen el passat i present de la cultura gitana.

Propostes com **Artixoc**, igual que altres iniciatives com l'EcoMuseu Urbà Gitano o [TiritiTrans Trans Trans](#), companyia de teatre de suport darrera de la iniciativa de la **PutiRuta**, vinculen les arts escèniques, l'humor i la música amb la memòria en algunes de les seves línies de treball. Així mateix, el **Casal Lambda**, organitza anualment la mostra de cinema LGTBI "**FIRE**" amb reclam internacional. Per tant, es podria pensar també en les **potencialitats d'articular una proposta turística, a la vegada que cultural, artística i de recuperació de la memòria**.

Punt a part mereixen propostes amb un llarg recorregut històric com les que reivindiquen la memòria LGTBI. Per exemple, el Casal Lambda, combina la vocació de ser centre de recerca, interpretació i difusió d'aquest passat d'estigma i persecució amb la d'una permanent reivindicació de les necessàries lluites d'un present encara conflictiu. D'altra banda, la PutiRuta, és un itinerari que reivindica clarament els drets i les problemàtiques que travessen les treballadores sexuals fent referència al paper històric d'aquestes dones a la ciutat.

Molts d'aquests projectes reivindiquen les memòries dels barris més populars de la ciutat i defugen de les dinàmiques turistificadores.

Així doncs, **el vincle entre el passat i les lluites socials actuals és una preocupació present a totes les iniciatives destacades en aquest informe**. Per exemple, tant l'itinerari narratiu pel barri de La Marina en motiu de l'antiga fàbrica SEAT o el projecte de memòries visuals de barris de l'**Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ)**, així com la tasca de l'Arxiu Històric de Roquetes Nou Barris, reivindiquen

les memòries dels barris més populars de la ciutat i defugen de les dinàmiques turistificadores. D'altra banda, també destacar una altra línia de treball de l'OVQ que dona visibilitat al passat colonial de la ciutat i mostra com, actualment, aquestes relacions segueixen configurant la nostra societat.

4. DISCUSSIÓ

Totes aquestes activitats de caire turístic impulsades per aquestes entitats **esdevenen un mecanisme per entrellaçar lluites passades i presents i garantir el dret a la recuperació i transmissió d'aquestes memòries silenciades.**

Altres casos es troben encara en procés de desenvolupar-se, com les rutes que recorren espais de la vida quotidiana durant la guerra a l'Eixample i algunes propostes han quedat molt reduïdes al moment commemoratiu que les va veure sorgir, com la ruta del 600 al barri de la Marina. Tenim exemples que combinant treball de persones expertes, moviments socials de barri i suport institucional, s'han centrat més en el treball de recuperació i divulgació de la memòria veïnal i no han desenvolupat, més enllà d'activitats puntuals, una estructura explícita d'oferta recreativa vinculada a aquest passat, com les que han treballat activament des de l'Observatori de la Vida Quotidiana. Per tant, cal un **major suport** institucional a les iniciatives que sorgeixen des dels barris i les entitats locals. Així mateix, **la majoria d'iniciatives no es coneixen les unes amb les altres** i creiem interessant una **integració de les propostes per poder tenir una oferta pedagògica articulada al voltant de la recuperació de la memòria dirigida a la població local**, ja sigui a través de centres cívics, casals o entitats educatives formals i informals sent elles les protagonistes i gestores d'aquesta oferta.

Casi totes aquestes
propostes tenen en comú
les rutes.

Casi totes aquestes propostes tenen en comú les **rutes**. A partir d'això, es pot deduir que un dels formats preferits de les entitats per donar a conèixer la seva tasca són els itineraris. Això connecta amb una de les discussions que vam tenir a un dels grups de treball organitzats en el marc d'aquest projecte. En ocasions, es reivindiquen els **llocs de memòria** com espais claus de visibilització i materialització d'aquestes memòries silenciades. Tot i estar d'acord amb això, observem que moltes de les rutes no passen

Manifestació per palestina del 6 d'octubre del 2024 a Barcelona. Imatge de Carla Izcarra

4. DISCUSSIÓ

per llocs de memòria explícitament reconeguts. Tot el contrari, assenyalen com la memòria flota pels carrers, sense estar inserta en un espai o objecte concret. Per tant, **les rutes també fan que els espais de memòria siguin la ciutat en sí mateixa** i serveixen per explicar les històries del passat amagades als llocs més inhòspits. Per això mateix, la importància d'una bona intermediació i un guiatge solvent en aquestes activitats, factor que també preocupa a les entitats de memòria i així ho varen expressar al grup de treball organitzat a l'octubre de 2024.

Una altra de les inquietuds compartides en ambdós tallers era el **vincle entre memòria i turisme**. D'entrada, es reconeixen les **potencialitats** per arribar a un públic més transversal, jove i com una oportunitat per difondre el coneixement de la memòria entre sectors de la població que difícilment participaran en actes més formals (xerrades, homenatges, etc.) i que, en canvi, poden visitar llocs de memòria o participar d'un itinerari en el seu temps d'oci. D'altra banda, el **context de turistificació barceloní** fa que hi hagi un biaix en el que la majoria de gent entén que és el turisme. Enlloc de veure's com una activitat mal·leable capaç de ser un mecanisme per la garantia de la difusió de la memòria, es percep com una amenaça en quant a la possible tergiversació, banalització o mercantilització d'aquestes mateixes memòries. També es reconeix el risc d'usos indeguts d'espais de memòries traumàtiques i les interseccions amb activitats lucratives que poden ser contradictòries amb els objectius memorials. Per exemple, els casos de municipis o espais on es fan recreacions de batalles de la guerra i on les xerrades de difusió o presentacions de llibres conviuen amb fires de venda de material militar per a col·leccionistes. Per evitar això, **des de les entitats de memòria es veu necessari el control públic i la seva participació per definir els usos d'aquests espais** i evitar que els actors privats siguin els que acabin imposant els seus interessos en els usos i el relat del lloc de memòria.

Carassa del carrer Mirallers. Imatge d'Ernest Cañada

4. DISCUSSIÓ

Per a elles, la memòria i les activitats de lleure turístic poden conviure i afavorir-se mútuament, sempre que els objectius de coneixement i transmissió del passat cap a la població local siguin la prioritat. Els riscos apareixen quan els fets històrics resten subordinats a l'interès de voler projectar-se en una mena de "marca territorial memorial" i atraure iniciatives empresarials que vegin en la recuperació del passat sobretot una forma de lucrativa exhibició. El debat que es va produir al voltant de la proposta de fer un "[parc temàtic](#)" dedicat al Dia D del desembarcament de Normandia a França és un clar exemple dels riscos turisticadors que planen sobre els llocs de memòria, especialment en aquells que per la seva transcendència històrica han esdevingut més populars i carregats de simbolisme. Un **lideratge públic-comunitari potent** i amb uns objectius que prioritzin les necessitats i interessos de la ciutadania poden evitar que aquestes tendències mercantils acabin dominant la fèrtil però delicada relació entre memòria i turisme.

Jornada al Centre Cultural La Model "Turismes i memòries a la ciutat de Barcelona". Imatge de Daniel Meumann

5.

RECOMANACIONS PER AVANÇAR EN UNA PROPOSTA DE TURISME I MEMÒRIA PER A LA CIUTAT DE BARCELONA

A partir de la discussió anterior així com de la recerca prèvia realitzada d'Alba Sud aglutinem a continuació nou propostes per avançar en el binomi turisme i memòria a la ciutat.

- **Els llocs de memòria han de prioritzar els objectius de transmissió del passat** que volem recuperar. Aquesta és una qüestió fonamental i que ha de governar tot el procés de recuperació i ús d'aquests indrets memorials. Cal, per tant, la implicació directa i protagonista dels agents locals. Les Taules de Memòria Local promogudes dins del marc del Pla de Barris de Barcelona són un bon instrument per impulsar aquestes polítiques públiques. És el veïnat organitzat en aquestes taules, en centres d'estudis o arxius de barri, o de forma autònoma, qui ha de marcar el ritme i els límits de les propostes de lleure relacionades amb la recuperació de la memòria als seus barris. En aquest sentit, són importants els canals de difusió a través dels quals es promouen les activitats, mantenint-los en la mesura del possible dins dels estrictament veïnals i evitant que caiguin sota el control de plataformes de promoció amb objectius estrictament mercantils.
- **La funció de divulgació educativa ha de ser la prioritat**, sense excloure l'entreteniment però subordinant-lo a aquesta. Els moments de lleure són una bona oportunitat per la transmissió del coneixement sobre el passat de la ciutat. Els continguts han de didàctics, sense perdre el seu atractiu, però evitant sempre formats cridaners o espectacularitzants. Sobretot això últim s'ha de cuidar de forma expressa quan parlem de passats traumàtics i relacionats amb la guerra i la repressió política durant la dictadura o en situacions de pobresa extrema com les que es va viure en el context de les onades migratòries dels anys 50 i 60. Com més amplis siguin els consensos a l'hora de configurar les propostes de lleure memorial, més garantirem la seva idoneïtat ètica i pedagògica dins l'objectiu de transmissió memorial i d'un lleure enriquidor.
- **Implicar a la població més jove i nouvinguda ha de ser un dels objectius principals d'aquestes activitats.** Els moviments memorials cada cop tenen una base més envellida i els resulta difícil implicar i connectar amb la població més jove o nouvinguda. Això se suma al fet que ens situem en un context d'augment de la ultradreta i governs autoritaris que atempten contra els drets de les poblacions

5. RECOMANACIONS PER AVANÇAR EN UNA PROPOSTA DE TURISME I MEMÒRIA PER A LA CIUTAT DE BARCELONA

"Joc de la Roda" a l'EcoMuseu Urbà Gitano de Barcelona. Imatge de Carla Izcará

més vulnerabilitzades. Davant d'un escenari on moltes persones comencen a reproduir aquests discursos, vincular activitats lúdico-turístiques amb continguts memorials pedagògics pot ser una oportunitat per construir noves narratives. D'aquesta manera, insistim en la importància d'oferir aquestes activitats i obrir els llocs memorials a escoles, instituts i universitats, així com pensar propostes adaptades a les preocupacions i interessos d'aquests sectors més joves de la població, com fan dues de les iniciatives destacades en aquest informe, AndronaCultura o l'EcoMuseu Urbà Gitano de Barcelona, per exemple.

- Ha de **donar veu a aquells col·lectius que secularment han estat habitualment silencis**: classes treballadores, dones, persones del col·lectiu LGTBIQ+, minories marginades, persones racialitzades, etc. Les seves memòries s'han d'incloure i respectar en condicions d'igualtat amb les que representen personatges famosos o moviments emblemàtics. Alhora, l'objectiu ha de ser la defensa dels fets que veritablement van succeir, en front d'aquells que els volen ocultar o manipular, i la reparació del dany causat per damunt de qualsevol voluntat de revenja sobre aquelles persones que van infligir el mal, sense ocultar les responsabilitats i violacions dels drets humans de les que les van perpetrar.
- **La memòria i el coneixement del passat no són una qüestió maniquea** de blancs i negres o bàndols bons i dolents. Viuen dins una zona de grisos que cal tenir en compte quan impulsem qualsevol activitat o espai de memòria. És necessari abordar els relats contradictoris que tota situació, sigui o no de conflicte, suposa. Aquí els consensos i els equilibris fan més necessari que mai escoltar a totes les parts implicades, sobretot a aquelles que ho van viure i també

5. RECOMANACIONS PER AVANÇAR EN UNA PROPOSTA DE TURISME I MEMÒRIA PER A LA CIUTAT DE BARCELONA

els que ho han investigat històricament. Per tant, no podem entendre-la com un instrument de purificació o profilaxis i on l'espai o l'activitat de memòria compleixen una funció catàrtica i exorcitzant del passat, sobretot quan és traumàtic. L'objectiu és el coneixement i la consciència crítica i en cap cas la resolució definitiva o una artificial pacificació dels conflictes que van motivar els fets recordats.

- Malgrat la necessitat de construir el relat memorial des d'un consens democràtic on totes les veus siguin escoltades i tingudes en compte, aquest ha d'estar **sempre guiat pels resultats de la investigació històrica** i, per tant, ser rigorós i contrastat. No pot caure en la mera propaganda o en el partidisme i, com tot coneixement científic, ha d'estar sotmès a la revisió permanent. Cal evitar els simples panegírics i transmetre els fets de la manera més objectiva possible sense evitar les zones d'ombres o les contradiccions que tot fet passat tindrà.
- En les activitats i llocs de memòria **les emocions juguen un paper important, però han d'estar contextualitzades i acompanyades d'un relat contrastat de la història**. Centrar una activitat o lloc en el patiment i sentiments de les persones involucrades per damunt d'un relat raonat és la millor manera d'obrir al camí a les espectacularitzacions que malauradament la indústria turística mercantilitzada acaba posant al seu servei. Malgrat això, reconeixem la importància d'expressar el dolor i fer que la persona visitant empatitzi amb aquell dany. Així mateix, el dolor s'ha de reconèixer també com un sentiment mobilitzador que ha conduït a molts processos col·lectius de reparació i justícia com, per exemple, en contrades llunyanes l'agrupació de HIJOS a l'Argentina o el Comitè ¡Eureka! a Mèxic.
- La recuperació de la memòria, si es vol posar al servei d'un enfortiment moral i intel·lectual d'una població genuïnament democràtica, s'ha de fer des del coneixement crític i fonamentat de la història, sense obviar contradiccions ni amagar res. Però això **no ha d'implicar cap sort d'equidistància o neutralitat** sobre els valors i idees en joc en els fets recordats. Quan abordem la història del segle passat a la nostra ciutat no es poden equiparar a aquelles persones que van lluitar per la legalitat republicana i la democràcia, que defensaven valors basats en la llibertat i la igualtat, els drets de la dona, els drets dels treballadors, la cultura, l'educació i la sanitat universals, amb aquelles que es van aixecar violentament amb les armes per acabar amb una República democràtica, per imposar una dictadura que oprimia a les classes treballadores, volia suprimir la llengua i cultura catalana, relegava a les dones a ciutadanes de segona i negava els drets humans més bàsics a la majoria de la població. Aquesta recuperació tampoc pot implicar col·locar-nos respecte a aquella època en una posició de superioritat moral. Talment com si els problemes que van provocar aquells traumes històrics estiguessin superats i els poguéssim mirar amb una condescendència paternalista i des d'una situació feliçment pacificada. O, per exemple, donar per fet que aquells conflictes han estat finalment superats i que amb el seu mer coneixement ja no poden repetir-se més. Sense obviar la necessitat de conèixer el passat de la famosa màxima de George Santayana, ens inclinem més cap a la prudència de

5.
**RECOMANACIONS
PER AVANÇAR EN
UNA PROPOSTA
DE TURISME I
MEMÒRIA
PER A LA CIUTAT
DE BARCELONA**

Primo Levi quan afirma que “si ha passat pot tornar a passar”, i com reblava el clau Ricard Vinyes, “amb memòria o sense” (Jelin i Vinyes, 2021).

- Finalment aquestes propostes de lleure i turisme de memòria **no poden estar en mans del sector privat**. Són les associacions i entitats de memòria, la comunitat científica social, les organitzacions veïnals, les entitats culturals i de lleure, el centres d'estudi i arxius locals, col·lectius diversos i les institucions, les que han de liderar i establir de forma consensuada els relats dels espais i activitats proposades. Les empreses turístiques han de ser receptores i caixes de ressonància dels consensos que prèviament s'han establert, però no han de ser en cap cas els que puguin definir els continguts i activitats memorials per bones que puguin ser les seves intencions inicials.

Nens jugant a la guerra. Imatge d'Antoni Campaña.

6.

CONCLUSIONS

La ciutat de Barcelona ha generat els darrers anys tot un seguit d'iniciatives de recuperació de la memòria amb un gran potencial per fornir propostes d'oci turístic de qualitat i proximitat, adreçades prioritàriament al seu veïnat. La necessitat de prioritzar la proximitat no és només una elecció.

Són una petita mostra de moltes activitats i propostes que han sorgit els darrers anys a la ciutat i que tenen al centre la recuperació de la memòria.

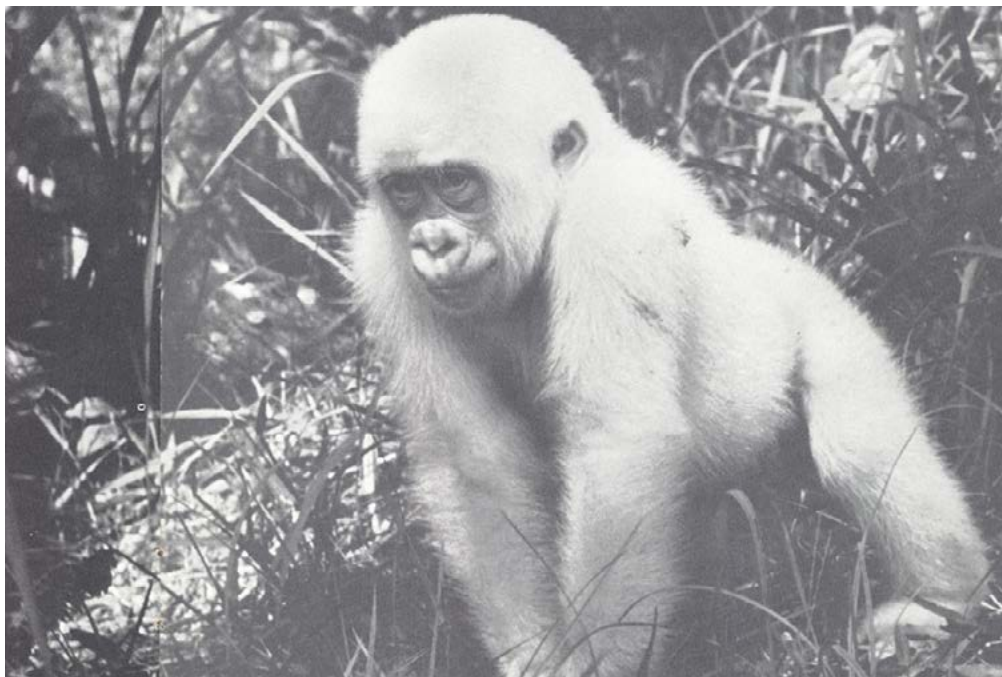
Les diferents propostes de lleure memorial que hem documentat exemplifiquen com memòria popular i història acadèmica poden i han de dialogar, així com reconèixer el paper que té cadascuna alhora de reconstruir el passat. Aquests són una petita mostra de moltes activitats i propostes que han sorgit els darrers anys a la ciutat i que tenen al centre la recuperació de la memòria. Com ja sosteníem més amunt, hi ha esdeveniments cabdals i que han marcat la història del país i la ciutat. La rebel·lió militar i la guerra que la va seguir són, sense dubte, la causa principal per entendre totes les altres memòries que hem destacat en els reportatges. Això és quelcom que defensem, tant si parlem de les propostes que tenen la Guerra com a element central, siguin la construcció de refugis antiaeris o la vida quotidiana a la ciutat, com si ens referim a les que durant la dictadura, resultant de la derrota de la democràcia republicana, ens mostren les diferents lluites i resistències que la ciutat va viure per recuperar-se d'aquella desfeta: els conflictes veïnals per construir barris dignes, la lluites sindicals pels drets laborals i socials, les resistències de col·lectius estigmatitzats com el LGTBIQ+, el poble gitano o el treball sexual. Per tant, podem veure aquestes propostes com un tot que ens mostra a unes persones de les classes populars barcelonines que, en diferents moments de la història, s'han mobilitzat (i segueixen fen-t'ho) per defensar la seva ciutat i millorar les seves vides davant la violència i l'opressió dels que volen mantenir intactes el seu poder i privilegis.

Aquestes activitats documentades ens mostren que si el treball dels historiadors es troba, fonamentalment, en les investigacions científiques de les fonts primàries recollides en documents i arxius, el treball de les entitats memorials canalitza, en molts casos, els testimonis i les fonts orals i un coneixement sentimental del passat que s'ha transmès entre generacions. El fet que ambdues realitats siguin capaces de conèixer i compatibilitzar-se és la millor garantia per fer conscient de la seva història a una col·lectivitat i refermar la seva identitat. La investigació històrica pot rebaixar la subjectivitat que en moltes ocasions caracteritza a la memòria i aquesta, alhora que enriqueix el coneixement acadèmic, pot ajudar a fer conscient al col·lectiu del seu

6. CONCLUSIONS

passat recent. Com hem vist en tots els casos analitzats és una relació i una complicitat en la que les dos formes d'abordar el passat en surten beneficiades.

Sense cap dubte, les administracions públiques i, concretament, l'Ajuntament de Barcelona, han de tenir un paper fonamental i conscient per tal d'articular aquestes iniciatives perquè esdevingui una proposta coherent i a l'abast de la població. Per aquest motiu, **cal un lideratge públic potent**. Per una banda, i de forma immediata, treballar activament per adequar el nombre de visitants que rep Barcelona i revertir el procés d'intensificació patit els darrers vint anys. Per altra, procurar que aquestes alternatives de lleure dirigides principalment a la població local no siguin xuclades per la inèrcia actual d'un turisme mercantilitzat. És en aquest context on **el passat recent de la ciutat esdevé una bona oportunitat** per combinar el turisme de proximitat amb un lleure educatiu i culturalment enriquidor. L'impuls del moviment memorial i l'interès popular cada cop més gran per recuperar i conèixer el propi passat faciliten un marc propici per impulsar de forma decidida propostes d'oci com les que hem documentat. Aquestes, inicialment, han crescut de forma més o menys espontània i impulsades pels moviments de memòria democràtica, però que ben coordinades i amb un potent lideratge públic-comunitari, poden constituir una interessant oferta cultural per la mateixa ciutadania. Tenen també un potencial ús educatiu que, canalitzat a través de l'àmbit educatiu formal i informal, poden arribar fàcilment al jovent. Com el cas del Refugi 307, una activitat que en dies laborables s'adreça principalment a escoles i instituts i els festius pot organitzar-se per a la població en general. Aquest, és un format extensible a la resta d'iniciatives.

Floquet de neu, Barcelona. Imatge de l'OVQ.

6. CONCLUSIONS

És important tenir en compte que aquestes propostes no poden fer-se d'esquenes als **canvis demogràfics** que s'han produït a la nostra ciutat amb l'arribada de milers de persones emigrants de països diversos. Per tant, les activitats que combinen oci i memòria hauran de tenir en compte **processos decolonials** cada cop més necessaris. Uns processos que, per altra banda, ens ajuden a establir ponts de comunicació i solidaritat entre aquelles persones originàries de la ciutat i de la resta de Catalunya, les que van venir en les onades migratòries peninsulars de principis del segle XX i sobretot dels anys 50 i 60, i les que han arribat durant les primeres dècades del segle XXI, en molts casos provinents de països i cultures llunyanes que van ser en el seu moment colònies espanyoles. Molts dels projectes desenvolupats per l'OVQ es fonamenten en aquest diàleg entre les diferents memòries presents a la ciutat. També és fonamental que l'abordatge d'aquestes propostes d'oci incloguin en totes les seves fases **una perspectiva de gènere**, sense la qual la meitat de la població resta molts cops invisibilitzada.

Vivim en temps complexos enfront dels quals caldrà valentia política i imaginació social.

Les administracions recolzant-se amb els moviments de memòria han de

Les administracions han de deixar de ser mers facilitadors i espectadors al servei de la indústria turística.

prendre una iniciativa política que durant els anys d'hegemonia neoliberal ha estat en mans de les empreses privades. El pèndol ha de girar i és el moment que a ciutats com Barcelona els poders municipals que exerceixen el lideratge que els pertoca. Les administracions han de deixar de ser mers facilitadors i espectadors al servei de la indústria turística i recolzant-se en les organitzacions socials i veïnals per prendre el futur de la ciutat a les seves mans. En aquest procés una població compromesa, amb memòria i coneixedora del seu passat recent en constant revisió serà cabdal per abordar els reptes d'aquesta urgent i necessària transició cap a un societat en pau amb el planeta.

Jornada al Centre Cultural La Model "Turismes i memòries a la ciutat de Barcelona". Imatge de Daniel Meumann

Centre Cultural La Model. Imatge de Carla Izcara.

REFERÈNCIES

- Andreu, Marc (2024). [L'altra història de Manuel Vital, protagonista de la pel·lícula 'El 47'](#). *El País*, 18 de setembre de 2024.
- Cañada, Ernest i Izcara, Carla (Eds.) (2021). *Turismos de proximidad. Un plural en disputa*. Icaria Editorial.
- Cañada, Ernest; Murray, Ivan & Marie dit Chiro, Clément (Eds.) (2023). *El malestar en la turistificación. Pensamiento crítico para una transformación del turismo*. Icaria Editorial.
- Gerencia de Área de Economía y Promoción Económica (2024). [Medida de Govern per a la Gestió Turística 2024-2027](#). Ayuntamiento de Barcelona, 17 de setembre 2024.
- Herrera, Sònia i Andreu, Marc (2024). ['El 47': la dignitat de la perifèria i l'oblit de la política](#). *El Crític*, 17 de setembre de 2024.
- Jameson, Frederic (2024). *El postmodernismo o la lógica cultural del capitalismo tardío*. Verso.
- Jelin, Elisabeth i Vinyes, Ricard (2021). *Cómo será el pasado. Una conversación sobre el giro memorial*. Ediciones NED.
- Manzano, Francis (2024). [Els altres 47: la història dels busos segrestats per veïns per dignificar els barris](#). *Betevé*, 10 de setembre del 2024.
- Muñoz, Francesc (2010). *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*. Editorial GG
- Nora, Pierre (2008). *Pierre Nora en Lieux de mémoire*. Ediciones Trilce.

Una publicació de

ALBA SUD *

investigació i comunicació per al desenvolupament

Amb el suport de

Ajuntament de
Barcelona

Barcelona
Activa

ISBN: 978-84-09-67563-0

9 788409 675630